

Aan de Gouverneur van Aruba
Plaza Eman 3
ALHIER

Uw kenmerk:

Onderwerp: Ontwerp-Landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2026 (Landsbegroting 2026)

Ons kenmerk: *SMI/W-SS3/25*
Oranjestad, **29 AUG 2025**

Ik heb de eer u hierbij mede namens mijn ambtgenoten aan te bieden het advies van de Raad van Advies van 13 augustus 2025, nr. RvA 89-25, inzake het bovenvermelde ontwerp. De Raad kan zich op grond van het bovenstaande ontwerp met de doelstelling en de inhoud van het ontwerp verenigen en geeft u in overweging het aan de Staten aan te bieden, nadat met zijn advies rekening is gehouden.

Op het advies van de Raad wordt hieronder ingegaan. In verband hiermee zij ter inleiding het volgende opgemerkt. Het Kabinet AVP-FUTURO wil zich profileren door naast zich te houden aan de begrotingsnormen en het monitoren van potentiële begrotingsrisico's, ook zichtbare en voelbare meerwaarde te scheppen voor de burgers. De rol van het Land daarin is als katalysator van verschillende beleidsinitiatieven, onder andere door het invoeren van een investeringsfonds waarmee gewerkt zal worden met een meerjarige programma gericht op de beleidsgebieden stedelijke- en regionale vernieuwing, onderwijs en innovatie, energietransitie, klimaatbestendigheid, e-government en versterking van het ambtelijk apparaat, duurzame huisvesting, infrastructuur en diversificatie van de economie, maar ook op koopkrachtversterking van de burgers in de brede en diepe zin. De overheidsfinanciën zijn robuust geworden, waardoor het overschot in de komende periode niet alleen meer voor schuldreductie ingezet zal worden maar ook om langzamerhand de collectieve lastendruk neerwaarts bij te stellen. Dit leidt op z'n beurt tot verdere koopkrachtversterking, welke een positieve invloed heeft op de groei van de

economie. Kwetsbare groepen, zoals gepensioneerden en mensen met een minimuminkomen, zullen via andere beleidsinitiatieven ondersteund worden in hun koopkracht. Het koopkrachtanalyse model dat het Land heeft laten ontwikkelen, zal de opties daarvoor inzichtelijk maken. Daarnaast is de invoering van een investeringsfonds¹ per 1 januari 2026 cruciaal om onder andere de afhankelijkheid van de toeristische sector te beperken, nieuwe sectoren aan te wakkeren, en zorg te dragen voor een betere matching van het beschikbare aanbod en de vraag. Voortaan zal het Land in de Landsbegroting een voeding daarvoor ramen, waarvan diens omvang zal variëren afhankelijk van het geldende financieel-economisch kader in een bepaald begrotingsjaar, en I voorts gericht zal zijn op het uitvoeren van het meerjarige investeringsprogramma van het Land. Ook zal de komende regeringsperiode aandacht geschonken worden aan het realiseren van de meerwaarde van de Landspakketprojecten. Gedacht kan worden aan het verder identificeren en verfijnen van beleid om zodoende transparant te zijn over de inzet van de publieke middelen. Door het verrichten van deze exercitie worden tevens onnodige lasten van de Landsbegroting afgevoerd, en wordt efficiënt en effectief beleid geïntensiveerd waar dit nodig wordt geacht. Volledigheidshalve dient wel vermeld te worden dat de regering in een rap tempo (in minder dan 5 maanden) tijdig een nieuwe begroting heeft gepresenteerd, en in de komende maanden hard gewerkt wordt aan de implementatieplannen van de beleidsinitiatieven van 2026.

1. Algemeen

Ad 1.1 t/m 1.3

De Raad maakt inleidende opmerkingen over de juridisch-wetstechnische aard van de onderhavige ontwerp en het toetsingskader dat door hem wordt gehanteerd. Ook stelt de Raad kennis te hebben genomen van het 'Advies bij de ontwerpbegroting 2026' van het College Aruba financieel toezicht (hierna: CAft), d.d. 25 juni 2025 (kenmerk: Cft 202500064), dat als bijlage bij het onderhavige ontwerp is gevoegd.

Aangezien deze inleidende opmerkingen geen vragen of verdere opmerkingen bevatten, kunnen zij voor kennisgeving worden aangenomen.

¹ Het ontwerp zal conform planning in september 2025 aan de Raad ter toetsing aangeboden worden.

Ad. 1.4

Aan de andere kant bemerkt de Raad, dat het opstellingsproces van de ontwerp-Landsbegroting voor het dienstjaar 2026 en de wijziging van de Landsverordening instelling ministeries 2022 (AB 2002 no. 18) (hierna: LIM) deze keer parallel lopen, want hoewel de nieuwe regering al op 28 maart 2025 werd beëdigd, laat een wijziging van de LIM nog op zich wachten. De Raad acht deze situatie onwenselijk. Eventuele wijzigingen in de LIM naar aanleiding van het advies van de Raad, dan wel de openbare behandeling door de Staten, dienen vervolgens ook nog in de ontwerp-Landsbegroting 2026 te worden verwerkt. Dit zou een tijdige inwerkingtreding van beide ontwerpen kunnen belemmeren.

Dienaangaande kan worden opgemerkt dat op ambtelijk niveau gewerkt wordt aan een herziening van de Landsverordening instelling ministeries 2022 om deze in overeenstemming te brengen met de portefeuilleverdeling van het Kabinet AVP-FUTURO. De ondergetekende verwacht dat het wetgevingsproces dienaangaande tijdig afgerond zal zijn en dat de herziene LIM op 1 januari 2026 in werking zal treden. Gedurende het wetgevingsproces zal waar nodig rekening worden gehouden met de door de Raad gesignaleerde opmerkingen.

2. Ontwerp-landsverordening

Ad 2.1

Met ingang van 1 januari 2024 zijn de in de LAft opgenomen nieuwe begrotingsnormen voor de collectieve sector in werking getreden.² Voor het dienstjaar 2026 wordt zowel voor het financieringssaldo van het Land als voor de gehele collectieve sector een overschot geraamd. Het financieringsoverschot van het Land wordt geraamd op Afl. 74,3 miljoen, wat neerkomt op 1% van het bbp.³ Voor de gehele collectieve sector bedraagt het financieringsoverschot Afl. 158,7 miljoen, wat neerkomt op 2,1% van het bbp.⁴ Hiermee wordt voldaan aan de in artikel 14, eerste, onderdeel b, van de LAft opgenomen norm van 1% van het bbp voor het financieringssaldo.

² Zie de Landsverordening van 20 december 2023 houdende wijziging van de Landsverordening Aruba Tijdelijk Financieel Toezicht (opname nieuwe begrotingsnormen) (AB 2023 no. 67).

³ Zie tabel 4: Meerjarig kader 2026-2030, MvT, p. 9.

⁴ Zie tabel 3: Meerjarige ontwikkeling Collectieve Sector Aruba, MvT, p. 8.

Aangezien dit onderdeel geen vragen of verdere opmerkingen bevatten, kunnen zij voor kennisgeving worden aangenomen.

Ad 2.2

Aan een aantal andere bepalingen uit de LAft wordt echter nog niet (volledig) voldaan. Zo is in de toelichting een beknopt overzicht opgenomen van de begrote meerjarige ontwikkeling van de collectieve sector, maar overzichten met betrekking tot de geldleningen ontbreken.⁵ Ook blijft het onduidelijk hoe de overschotten bij de collectieve sector ingezet worden voor schuldreductie.⁶ In de toelichting wordt in dit verband onder meer verwezen naar de voorgenomen invoering van schatkistbankieren en het onderbrengen van overschotten van andere tot de collectieve sector behorende entiteiten bij het Land in de vorm van termijndeposito's tegen preferentiële percentages.⁷ Dit zou volgens de toelichting voor het Land een nieuwe bron van financiering kunnen zijn en kunnen leiden tot een mogelijke verlaging van de schuldenlast voor de collectieve sector als geheel.⁸

Voorts zijn de rechtspersonen die tot de collectieve sector behoren nog steeds niet aangewezen. Dit belemmert de toetsing in hoeverre de collectieve sector aan de in de LAft vastgelegde begrotingsnormen voldoet. De Raad wijst daarom nogmaals op het belang van een zo spoedig mogelijke vaststelling van de collectieve sector.⁹

Dienaangaande zij verwezen naar de bijlage VII inzake 'Leningenoverzicht' dat een volledig overzicht bevat met alle geldleningen van het Land. De leningsvoorwaarden en alle andere modaliteiten en gegevens zoals voorgeschreven in artikel 14, vierde lid, van de Landsverordening Aruba financieel toezicht (hierna: LAFT) zijn in het overzicht gespecificeerd. Voor wat betreft het verzoek voor nadere toelichting over de inzet van de overschotten bij de collectieve sector voor de schuldreductie (het zogenaamde schatkistbankieren), wordt gewezen op het feit dat dit onder hoofdstuk I.6 valt. Financiering wordt verkend als een mogelijke nieuwe bron van financiering. Het instrument bevindt zich nog in een ontwikkelingsfase en wordt stapsgewijs uitgewerkt. Het Land zou dezelfde

⁵ Zie artikel 14, vierde lid, van de LAft.

⁶ Zie artikel 14, eerste lid, onderdeel e, van de LAft, waarin is bepaald dat het financieringsoverschot van de collectieve sector geheel wordt ingezet voor het verlagen van de nominale schuld van Aruba.

⁷ MvT, p. 16.

⁸ MvT, p. 16.

⁹ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24.

diensten aan de fondsen kunnen aanbieden als de deviezenbanken waar de fondsen hun reserves op dit moment houden. Hierdoor blijft het vermogen van de fondsen gewaarborgd, terwijl zij tegelijkertijd een redelijk rendement kunnen realiseren op hun tegoeden. Voor het Land betekent dit dat een structurele verlaging van de schuldenlast die op deze middelen kan worden gerealiseerd.

De vaststelling van de collectieve sector bevindt zich in de afrondende fase. Alle benodigde werkzaamheden zijn door het Centraal Bureau voor de Statistiek van zowel Aruba en Nederland verricht. Tevens zijn alle gevraagde adviezen die de betrokken minister had willen ontvangen zijn inmiddels ontvangen, zodat de collectieve sector op korte termijn formeel kan worden vastgesteld.

Ad 2.3

Verder is onder de post goederen en diensten een raming opgenomen van Afl. 7,06 miljoen ten behoeve van een emergency fund.¹⁰ De toelichting stelt dat met dit fonds eventuele tegenvallers kunnen worden opgevangen.¹¹ De Raad acht deze toelichting ontoereikend. Nader toegelicht dient te worden op welke tegenvallers wordt gedoeld en hoe dit zich verhoudt met de in de LAft opgenomen bepalingen met betrekking tot tegenvallers.

Terzake merk ik op dat dat overeenkomstig artikel 14, tweede lid, onderdeel g, van de LAft dient er binnen de uitgavenkaders dekking gezocht te worden voor tegenvallende kosten. Indien sprake is van een dreigende budgetoverschrijding die rechtstreeks toe te rekenen is aan bedrijfsvoerings- en of beleidskeuzes van een ministerie, dient het betreffende ministerie binnen zijn eigen begroting dekking te vinden. Met andere woorden: er dient ruimte vrijgemaakt te worden om de betreffende tegenvaller (zij het structureel dan wel incidenteel) te compenseren. In situaties waarin de tegenvaller betrekking heeft op een onderwerp van algemeen belang, en waarin ministeries niet in staat zijn om binnen hun budget voldoende ruimte vrij te maken zonder hun bedrijfsvoering of beleidsuitvoering negatief te beïnvloeden, kan in dat soort gevallen een beroep worden gedaan op de middelen van het *emergency fund*. Gelet op de geopolitieke ontwikkelingen acht de regering het van belang om buffers te creëren om eventuele tegenvallers op te kunnen vangen. Met het opnemen van een *emergency fund* wordt hieraan concreet invulling gegeven.

¹⁰ MvT, p. 13 en 149.

¹¹ MvT, p. 149.

Ad. 2.4

Op grond van artikel 3, tweede lid, van de CV 1989 dienen aan het ontwerp een gespecificeerd overzicht van de vorderingen en schulden per ministerie en een gespecificeerd overzicht van de gegeven, dan wel de te geven, garanties te worden toegevoegd ofwel dient er aangegeven te worden dat er geen uitstaande garanties zijn.

Hoewel in de toelichting op het ontwerp een gespecificeerd overzicht is opgenomen van de vorderingen en schulden per ministerie, ontbreekt in de toelichting een gespecificeerd overzicht van de gegeven, dan wel de te geven, garanties. Dit overzicht dient alsnog toegevoegd te worden.

Terzake kan opgemerkt worden dat in de risicoparagraaf van de memorie van toelichting van het onderhavige ontwerp onder juridische risico's melding wordt gemaakt van het verstrekken van garanties. Er is echter geen overzicht van garanties opgenomen, aangezien het Land per 1 januari 2024 geen garanties als bedoeld in artikel 1 van de Comptabiliteitsverordening 1989 heeft uitstaan noch heeft verstrekt.

Ad. 2.5

De toelichting dient op grond van artikel 3, eerste lid, van de CV 1989, een uiteenzetting te bevatten over het door de betrokken minister te voeren beleid en, wat de vaststelling van de kosten en investeringen en de middelen betreft, nauwkeurig en volledig de gronden en gegevens te bevatten, waarop elke raming berust. Dit is ook noodzakelijk teneinde de Raad en de Staten in staat te stellen te toetsen of de voorgenomen beleidsdoelstellingen op een juiste wijze worden gereflecteerd in de voorgestelde ramingen.

De in de toelichting genoemde beleidsvoornemens zijn echter over het algemeen weinig concreet en de specifieke beleidsvoornemens die wel genoemd worden komen onvoldoende tot uiting in de ramingen. Daardoor blijft onduidelijk (i) in hoeverre deze voornemens daadwerkelijk in 2026 zullen worden uitgevoerd, en (ii) wat de financiële impact daarvan zal zijn in datzelfde begrotingsjaar. Het beoordelen van het realiteitsgehalte van de voorgelegde begrotingscijfers voor het dienstjaar 2026 wordt daardoor bemoeilijkt.

Zo geeft de toelichting bijvoorbeeld aan dat de uitvoering van nagenoeg alle beleidsvoornemens van het ministerie van Justitie, Integratie en Openbaar Vervoer

(aanvullende) structurele financiële middelen vereisen. Uit de gepresenteerde ramingen blijkt niet dat deze extra middelen ook daadwerkelijk begroot zijn.

Een ander voorbeeld is het voornemen van de minister belast met Sociale Zaken om een gehandicaptenuitkering voor kinderen van 0-16 jaar in te voeren. Dit voornemen blijkt evenmin uit de voor 2026 gepresenteerde ramingen.¹² De voor dit ministerie aangegeven budgettaire gevolgen van het beleid liggen lager dan het begrote budget voor het dienstjaar 2025. Uit de toelichting blijkt echter niet of dit veroorzaakt wordt door een verschuiving van beleidsprioriteiten, of dat dit beleidsvoornemen (nog) niet in 2026 uitgevoerd zal worden.

De ondergetekende onderschrijft het belang van een duidelijke koppeling tussen beleidsvoornemens en de daarbij behorende ramingen, zoals in artikel 3, eerste lid, van de Comptabiliteitsverordening 1989. Het nieuwe kabinet AVP-FUTURO is in het voorjaar van 2025 aangetreden. Hierdoor is, rekening houdend met de wettelijke vastgelegde termijnen, is de begroting 2026 ingediend, waarbij de ministers de hoofdlijnen van hun beleid hebben uiteengezet, conform het regeerakkoord AVP-FUTURO. Een deel van de nieuwe beleidsprioriteiten bevindt zich nog in de ontwikkelingsfase en wordt uitgewerkt. De financiële vertaling van deze onderdelen is derhalve (nog) niet in de ramingen opgenomen. Voor zover beleidsvoornemens concreet zijn uitgewerkt, zijn de bijbehorende middelen wel opgenomen in het onderhavige ontwerp. Het advies van de Raad wordt door de ondergetekende ter harte genomen. Voor nieuwe beleidsinitiatieven waarvan de uitwerking en doorrekening nog gaande zijn, zullen de benodigde middelen via suppletoire begrotingen worden opgenomen. In het kader van de begroting over het dienstjaar 2027 zal het kabinet zich inspannen om de koppeling tussen beleidsdoelen en ramingen te versterken. Dit zal geschieden door het geleidelijk introduceren van *policy-based budgeting*, waarbij beleidsvoornemens specifieker worden geformuleerd en de financiële onderbouwingen vollediger en transparanter in de toelichting worden opgenomen.

Ad. 2.6

In de toelichting wordt daarnaast vermeld dat een structurele hervorming, voortvloeiend uit het Landspakket, zich geleidelijk zal gaan materialiseren in de begroting, onder meer door de introductie van een meer beleidsgerichte benadering.¹³ Dit houdt in dat de begroting in

¹² MvT, p. 62.

¹³ MvT, p. 2.

toenemende mate gebaseerd zal zijn op beleidsdoelstellingen in plaats van op historische kostenpatronen (policy based budgeting).¹⁴ In het ontwerp wordt daartoe een eerste aanzet gegeven door beleidsprioriteiten te koppelen aan de begroting, uitgaande van veertien beleidsdoelen. Van het beschikbare bestedingsbudget voor het begrotingsjaar 2026 is 35% aan deze beleidsdoelen gekoppeld. Hoewel de Raad dit initiatief aanmoedigt, moet worden geconstateerd dat de effectiviteit en de realiteitswaarde ervan op basis van de huidige toelichting moeilijk te beoordelen is. De Raad adviseert daarom om in de volgende begrotingsronde een brugtabel op te nemen waarin de koppeling zichtbaar wordt gemaakt tussen de economische classificatie van de uitgaven enerzijds en de beleidsdoelen anderzijds. Op basis daarvan kan per besteding worden vastgesteld in hoeverre deze bijdraagt aan het realiseren van de voorgenomen beleidsdoelstellingen.

Ook wordt geconstateerd dat beleidsdoelen onder bepaalde ministeries worden geschaard waarvan de Raad zich afvraagt of het nastreven van dat doel wel onder de verantwoordelijkheid van dat ministerie valt. Zo wordt bijvoorbeeld het verhogen van de pensioenen door bijstelling van de reparatietoeslag als beleidsdoel genoemd bij het ministerie belast met Algemene Zaken. Het komt de Raad voor dat dit onder de verantwoordelijkheid van de minister belast met Sociale Zaken valt.

Daarnaast acht de Raad de beleidsprioriteit het vergroten van welzijn en welvaart onvoldoende concreet. Het blijft dan ook onduidelijk hoe het onder de minister belast met Justitie opgenomen budget voor deze prioriteit valt te rijmen met de in de toelichting specifieke beleidsvoornemens van dit ministerie (zoals onder meer uitbreiding van de personeelscapaciteit, de introductie van elektronische detentie, het operationeel maken van de centrale meldkamer en het versterken van de inzet van speurhonden).¹⁵

Dienaangaande merk ik op dat in de memorie van toelichting van het onderhavig ontwerp wordt voor het eerst technisch en inhoudelijk een poging ondernomen om een verbinding te leggen tussen begroting en beleid. Deze poging waarop momenteel technisch aan verder voortgebouwd wordt, richting een begrotingssysteem van *policy based budgeting*, zoals voorzien binnen het Landspakketproject en vervolgens volledig in de begroting van dienstjaar 2027 en verder geïntroduceerd wordt. De opmerkingen van de Raad neemt het

¹⁴ MvT, p. 2 en 3.

¹⁵ MvT, p. 69, 74, 75 en 78.

kabinet ter harte, en zal in de begroting over het dienstjaar 2027 en verder ook de nodige brugtabellen in de bijlagen toevoegen. Hetgeen is opgenomen in het de memorie van toelichting is een eerste serieuze poging om de betrokkenen kennis te laten maken met de beginselen en werkwijze van *policy based budgeting*. Deze aanpak geeft uitvoering aan de aanbevelingen van de Raad om de begroting en beleidsvoorstellen stapsgewijs met elkaar te harmoniseren. Parellel hieraan wordt ook gewerkt aan de verfijning van beleidsformuleringen en de correcte plaatsing daarvan onder de relevante ministeriële portefeuilles.

3. Overheidsfinanciën

Ad. 3.1

Ondanks een toename van de totale ontvangsten met Afl. 34,0 miljoen, verslechtert het financieringssaldo in 2026 met Afl. 4,1 miljoen. Daarnaast wordt ten opzichte van 2025 Afl. 21,0 miljoen minder aan investeringen begroot. De hierdoor ontstane begrotingsruimte wordt, in lijn met het beleidsdoel van de regering, grotendeels aangewend om de koopkracht van burgers te stimuleren.¹⁶ De verhoging van de reparatietoeslag voor gepensioneerden, die in 2025 is ingevoerd, werkt vanaf 2026 volledig en structureel door in de daaropvolgende jaren. In verband hiermee stijgt de uitgavenpost overdrachten in 2026 met Afl. 58,5 miljoen.

Terzake kan volstaan worden met de opmerking dat er geen sprake is van een verslechtering van het financieringssaldo. Het onderhavige ontwerp voldoet aan de begrotingsnormen.

Ad. 3.2

Verder wordt geconstateerd dat aan de inkomstenkant de belastingopbrengsten in het meerjarig kader jaarlijks toenemen, waardoor het financieringssaldo gestaag oploopt naar respectievelijk 1,3%, 1,5%, 1,9% en 2,3% in de jaren 2027 tot en met 2030.¹⁷ De Raad plaatst hierbij twee kanttekeningen.

¹⁶ MvT, p.1.

¹⁷ MvT, p. 9.

Ten eerste blijven de overige inkomstenposten gedurende de gehele in kaart gebrachte meerjarig periode ongewijzigd ten opzichte van 2026.¹⁸ Daarbij dient te worden opgemerkt dat er in 2026 een aanzienlijke winstuitkering van Afl. 64,6 miljoen van de Centrale Bank van Aruba als niet-belastinginkomsten wordt meegerekend. Dit is Afl. 44,6 miljoen meer dan werd begroot voor 2025.¹⁹ De Raad adviseert om deze raming nader in ogenschouw te nemen, aangezien de factoren die hebben bijgedragen aan deze winstgevendheid en de voor 2026 begrote dividenduitkering, mogelijk niet structureel van aard zijn en daarom niet zonder meer kunnen worden geëxtrapoleerd naar latere jaren.

Ten tweede adviseert de Raad om bij de projecties van met name de indirecte belastingen, die in hoge mate afhankelijk zijn van de economische ontwikkeling, rekening te houden met risico's met betrekking tot het investeringsklimaat, zoals deze genoemd worden in tabel 3 van dit advies.

Opgemerkt zij dat de Raad twee kanttekeningen zet bij de meerjarenramingen aan de ontvangstenkant. Enerzijds wordt opgemerkt dat in het ontwerp geraamde winstuitkering van de CBA mogelijk niet structureel van aard is. Anderzijds wijst de Raad op de afhankelijk van de projecties van de indirecte belastingen, welke sterk afhankelijk zijn van de economische ontwikkeling, rekening gehouden moet worden met eventuele risico's met betrekking tot het investeringsklimaat. Ten aanzien van de eerste kanttekening van de Raad kan op basis van berichtgeving van de CBA worden gedeeld dat de toename in winstuitkering structureel van aard is. De CBA projecteert, op basis van haar verwachte resultaten over de jaren 2025 tot en met 2029, een jaarlijkse winstuitkering van gemiddeld Afl. 60 miljoenuit te kunnen betalen. Voor wat betreft de tweede kanttekening zij verwezen naar mijn reactie bij punt 3.3, waarin nader wordt ingegaan op de eventuele risico's verbonden aan het investeringsklimaat en de mogelijke negatieve doorwerking op de economische ontwikkeling.

Ad. 3.3

De economische groei van Aruba is in sterke mate afhankelijk van investeringen in de toerismesector, en dan met name in grootschalige hotelontwikkelingen en condominiumprojecten. Deze investeringsconcentratie brengt risico's met zich mee, aangezien de fysieke infrastructuur van het eiland haar capaciteitsgrens nadert, zo deze

¹⁸ MvT, p. 9.

¹⁹ MvT, p. 141.

grens al niet overschreden is. Bovendien leidt het uitblijven van investeringen in andere sectoren tot een grotere kwetsbaarheid voor economische terugval. Om deze afhankelijkheid beter in kaart te brengen, verwijst de Raad naar het niveau van private investeringen vóór de COVID-19-pandemie (hierna: pandemie) (2015–2019), dat varieerde tussen Afl. 1,107 miljoen en Afl. 1,322 miljoen, met een gemiddelde van Afl. 1,162 miljoen.²⁰

Voor de jaren 2024–2026 ligt het investeringsniveau hoger, namelijk tussen Afl. 1,703 miljoen (2024) en Afl. 1,753 miljoen (2026).²¹ Een toekomstige afname van investeringen kan een neerwaartse druk uitoefenen op de economische groei, wat op zijn beurt zou kunnen resulteren in lagere belastingontvangsten. Gezien het feit dat de belangrijkste beleidsintensivering aan de uitgavenkant in 2025 en 2026 structureel van aard zijn, kan deze ontwikkeling het behalen van de norm voor het financieringssaldo in de komende jaren onder druk zetten, tenzij elders compenserende maatregelen worden getroffen.

Ten aanzien van het investeringsniveau wordt dezerzijds opgemerkt dat de verhouding tussen private investeringen en het bruto binnenlands product (bbp) lag zowel vóór en na de covid-19 pandemie tussen de 21% en 24% van het nominaal bbp en niet significant is veranderd. Private investeringen zijn altijd een wisselend onderdeel van het bbp geweest. Grote investeringsprojecten, ongeacht of deze plaatsvinden in de toerismesector of de energiesector of elders, er een aanzienlijke toename van investeringen plaatsvindt tijdens de uitvoering van het project, gevolgd door een daling van de investeringen zodra het project is afgerond. Wat belangrijker is, zijn de voortdurende investeringen in onderhoud en renovaties binnen de bruto vaste kapitaalvorming, aangezien deze bijdragen voor een structurele ontwikkeling van investeringen. Verder kan gedeeld worden dat uit de meest recente uitvoeringsinformatie²² de belastingontvangsten zich positief ontwikkelen. Er zijn op korte termijn geen signalen zijn van lagere belastingontvangsten. Tot slot dient vermeld te worden dat op collectief niveau voor de komende jaren een financieringsoverschot van tussen de 2,1% en 2,7% van het bbp geprojecteerd. Dit is ruim boven de begrotingsnorm van 1,0% van het bbp waardoor het bovenmatig saldo als een buffer kan dienen in geval van onverwachte tegenvallers, en draagt bij aan de begrotingsstabiliteit.

²⁰ CBA (2025) *Annual Statistical Digest 2024*, Table A1, p. 6 en 7.

²¹ DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p. 10.

²² Uitvoeringsrapportage 2e kwartaal 2025 Land Aruba (<https://cuatro.sim-cdn.nl/arubaoverheid2858bd/uploads/URK2-2025%208%20augustus%202025.pdf?cb=pGMy94d0>).

De ondergetekende onderkent dat de eenzijdige afhankelijkheid van het toerisme een structureel risico blijft voor de openbare financiën van het Land. In dat licht wordt ingezet op de inzet van duurzame openbare financiën als strategisch instrument voor de economische ontwikkeling. Deze inzet is daarom tweeledig: enerzijds gericht op het behoud van een veerkrachtige toerismesector, anderzijds op het versneld ontwikkelen van nieuwe economische sectoren zoals commerciële landbouw, blauwe economie (bijvoorbeeld duurzame visserij), financiële technologie, hernieuwbare energie, de creatieve industrie en de economische ontwikkeling van het voormalige olieraffinaderijterrein. Deze beleidsrichting is in lijn met het regeerprogramma 2025-2028. Daarom zet het kabinet in op het structureel begroten van investeringsmiddelen voor het uitvoeren van de meerjarige Investeringsagenda.

Ad. 3.4

Uit het gepresenteerde Meerjarig kader 2026-2030 blijkt verder opnieuw dat de kosten, met uitzondering van het jaar 2030 waarin de totale bestedingen dalen als gevolg van lagere rentelasten van de overheid, na het dienstjaar 2026 geen dalende trend zullen vertonen.²³

Opvallend is bovendien dat de uitgavenposten personeelslasten, subsidies, overdrachten en bijdragen en afschrijvingen gedurende de hele periode ten opzichte van 2026 ongewijzigd blijven. Alleen de kostenposten goederen en diensten en rente vertonen enige fluctuatie. Dit wekt de indruk dat een meerjarenbeleid of een duidelijke visie op de kostenontwikkeling van het Land nog steeds ontbreekt. De Raad wijst opnieuw op het feit dat het ontbreken van een dergelijk beleid kan leiden tot onwenselijke en mogelijk vermijdbare kostenstijgingen.²⁴

De Raad blijft daarom aandacht vragen voor de geprojecteerde lange termijn ontwikkeling van de kosten.²⁵ Door de regering zouden concrete stappen gezet dienen te worden om het uitgavenpatroon structureel en integraal naar beneden bij te stellen en dit in de begrotingscijfers voor 2026 en verder tot uitdrukking te laten komen.

Dienaangaande kan opgemerkt worden dat het meerjarig kader een geprojecteerd beeld geeft van de verwachte ontwikkelingen in de komende jaren. Daarbij kan vermeld worden dat

²³ MvT, p. 9.

²⁴ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24.

²⁵ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2023, d.d. 26 juli 2022, kenmerk: RvA 62-22, p. 6, en het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2024, d.d. 2 augustus 2023, kenmerk: RvA 44-23, p. 5 en 6.

de eerste linie beperkte inzichten heeft in het vertalen van beleidsinitiatieven naar meerjarige ramingen. Met inachtneming van de opmerkingen van de Raad en het IMF zet de regering in door middel van de Landspakketprojecten *three lines model* en *policy-based budgeting* deze institutionele zwakheid worden verbeterd. De doorontwikkeling slag zal realistisch gezien in realistische stappen gebeuren. Het streven is om vanaf de ontwerpbegroting voor dienstjaar 2027 geleidelijke verbeteringen door te voeren in de tabellen van het meerjarig kader.

Ad. 3.5

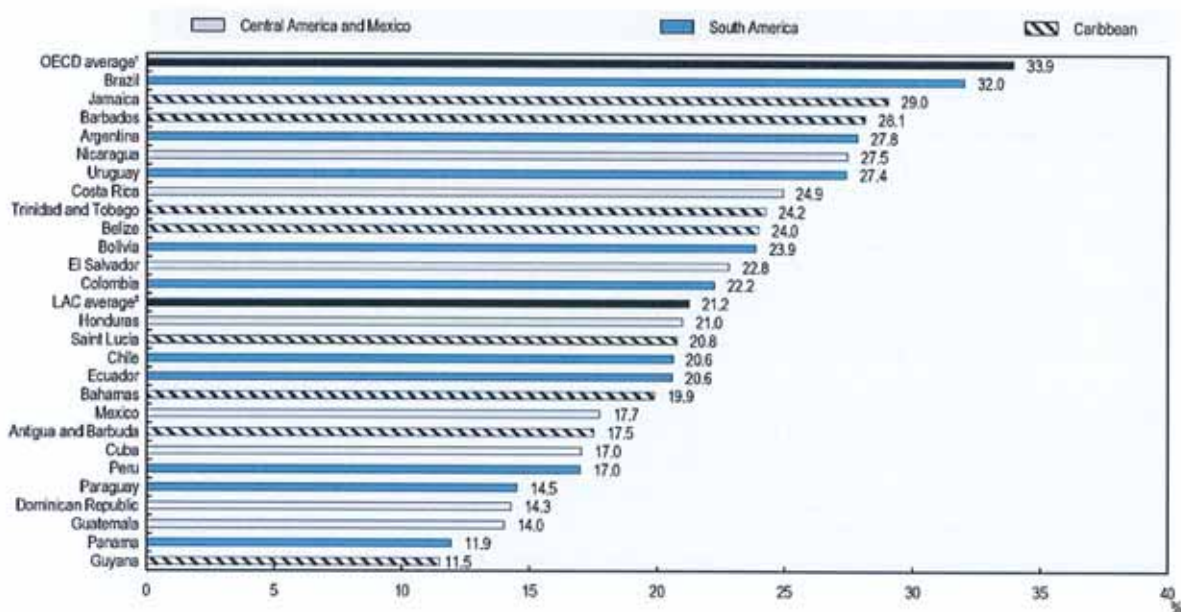
Gezien de reeds hoge collectieve lastendruk in Aruba - die vergeleken met andere landen uit de regio het hoogste is – en de druk die dit legt op de samenleving en de economie, kan een positief resultaat van het financieringssaldo niet volledig afhangen van de ontwikkeling van de middelen. De Raad wijst er wederom²⁶ op, dat hij het noodzakelijk acht dat ten behoeve van solide en houdbare overheidsfinanciën de begrote uitgaven kritisch bekeken worden en hierin prioriteiten worden gesteld. Dit om een jaarlijkse integrale kostenreductie te realiseren.

Terzake kan ik opmerken dat de hervormingen, welke voortvloeien uit het Landspakket, juist geïntroduceerd zijn om onder meer om de inkomsten- en uitgavenkader van het Land te herzien. Dit betekent, zoals de Raad ook aanbeveelt, dat er ruimte ontstaat om de collectieve lastendruk neerwaarts bij te stellen. Tegelijkertijd dat bepaalde kosten wat hoger zullen zijn indien Land een bepaald dienstverleningsniveau wil aanhouden. Wel zal op de middellange termijn bepaalde geïnvesteerd moeten worden om het efficiënter functioneren van het ambtelijk apparaat, en mede de meerwaarde van de gerealiseerde Landspakketprojecten te verzilveren. Daarbij valt te denken aan extra kosten voor licenties van bijvoorbeeld gebruikersbeheer van nieuwe e-systemen. Kostenreductie blijft een belangrijke doelstelling, maar er moeten kosten ingeperkt en of geëlimineerd worden, welke niet bijdragen aan een voordelige beleid voor de burgers. De introductie van *policy-based budgeting* stelt de overheid in staat om inefficiënt beleid vroegtijdig te identificeren en uit de begrotingsramingen af te voeren.

²⁶ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2023, d.d. 26 juli 2022, kenmerk: RvA 62-22, p. 6, en het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2024, d.d. 2 augustus 2023, kenmerk: RvA 44-23, p. 5 en 6, en het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24, p. 10.

Ad. 3.6

In het door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) uitgebrachte rapport 'Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean 2025' wordt onder meer ingegaan op de ontwikkeling van de collectieve lastendruk (tax-to-GDP) in meerdere Latijns-Amerikaanse en Caribische landen over de periode van 1990 tot en met 2023. Deze collectieve lastendruk, ook wel belasting- en premiedruk genoemd, wordt berekend door de ontvangsten uit belastingen en wettelijke premies van de collectieve sector van een land te delen door het bbp van dat land. Onderstaande grafiek toont voor 2023 de collectieve lastendruk van de verschillende onderzochte landen uit de regio, alsmede de gemiddelde collectieve lastendruk voor deze landen (21,3%).²⁷

De Raad heeft voor 2023 ook voor Aruba de collectieve lastendruk onderzocht. Tabel 1 laat voor 2023 de totale collectieve lasten zien in relatie tot het bbp volgens de richtlijnen van de OECD, met een onderverdeling naar de verschillende belastingbedragen en wettelijke premies waaruit de totale collectieve lasten zijn opgebouwd. Op basis van deze cijfers komt de collectieve lastendruk in Aruba voor 2023 uit op 34.1%.²⁸ Vergeleken met de overige

²⁷ OECD (2025) Revenue Statistics in Latin America and the Caribbean 2025, p. 76.

²⁸ Door onder meer de maatregelen uit de Landsverordening Belastingplan 2023 (AB 2022 no. 161) en de Landsverordening Belastingplan – Deel II (AB 2023 no. 25), zoals de invoering van de heffing van BBO/BAVP en BAZV bij de invoer van goederen, de verleggingsregeling voor de BBO en de BBO op elektronische diensten, alsmede de per 1 juli 2024 ingegane heffing van de sustainability fee (zie artikel 6, eerste lid, van de Landsverordening overdracht rioolnetwerk en vuilverbrandingsinstallatie (AB 2024 no. 23, is het zeer aannemelijk dat de collectieve lastendruk van Aruba voor de jaren na 2023 nog hoger zal zijn.

landen in de regio is de collectieve lastendruk in Aruba het hoogste. De voor 2026 begrote overschotten zijn weliswaar positief voor de financiën van het Land en de collectieve sector, maar uit de gepresenteerde cijfers blijkt niet welke druk – in zowel absolute als relatieve zin – deze leggen op de Arubaanse samenleving en economie. Gezien onder andere de hoge inflatie van de afgelopen jaren en het concurrentiegevoelige karakter van de toerisme-industrie, vraagt de Raad zich af in hoeverre – vanuit maatschappelijk en economisch oogpunt gezien – deze hoge collectieve lastendruk verantwoord is.

Tabel 1: Collectieve lastendruk Aruba 2023

Totale collectieve lasten		Afl. 2.302,4 miljoen	
bbp		Afl. 6.746,0 miljoen ²⁹	
Collectieve lastendruk		34,1%	
Onderverdeling ontvangsten aan belastingen en sociale premies 2023 ³⁰ (bedragen in Afl. mln)			
Belastingen op inkomen en winst	494,7	Belastingen op diensten	234,9
Loonbelasting	233,7	Vergunningen	23,7
Inkomstenbelasting	4,7	Zegelbelasting	2,4
Winstbelasting	178,8	Toeristenheffing	64,6
Dividendbelasting	72,6	Toeristenheffing TPEF	3,7
Rente belastingvordering	4,9	Milieubelasting hotels	14,4
Omzetbelastingen	566,7	Milieubelasting verhuur voertuigen	0,1
BBO / BAVP	304,4	Dienstverlening IUD	2,3
BAZV	262,3	Toeristenheffing ATA (tourism levy)	101,9
Invoerrechten en accijnzen	359,0	Bijzondere heffing ATA (travel promotion levy)	21,8
Invoerrechten	212,8	Belastingen op bezit	123,8
Accijns gedestilleerd	33,1	Overdrachtsbelasting	34,0
Accijns bier	31,2	Grondbelasting	61,9
Accijns sigaretten	9,1	Motorrijtuigenbelasting	27,6
Accijns minerale oliën	72,8	Successie-/overgangsbelaasting	0,3

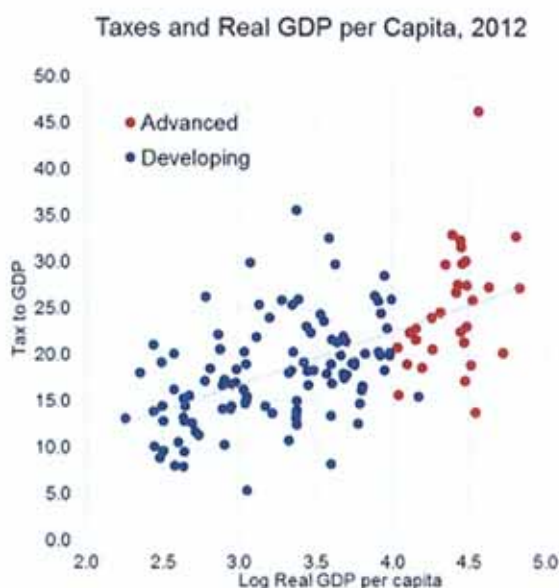
29 CBA (2025) *Annual Statistical Digest 2024*, Table A1, p. 7.

30 Het bedrag aan deviezenprovisie is afkomstig uit CBA (2025) *Annual Statistical Digest 2024*, p.163. De bedragen van de BAZV en premies AZV zijn afkomstig uit Uitvoeringsorgaan AZV (2024) *Gecombineerd financieel verslag Uitvoeringsorgaan AZV 2023*, p. 35. Het bedrag van de bijzondere heffing ATA (travel promotion levy) is afkomstig uit ATA *Annual Report 2023*, p. 89. Het bedrag aan sociale premies van de SVb is afkomstig uit *Sociale Verzekeringsbank Aruba Jaarverslag 2023* (17 januari 2025), p. 44. De overige bedragen heeft de Raad ontvangen van de Directie Financiën.³⁶

<i>Deviezenprovisie</i>	66,9	<i>Sociale premies</i>	669,5
		Premies AZV	283,2
		Premies SVb	386,3

Ter zake merk ik op dat drie belangrijke aspecten onderbelicht blijven in de analyse van de Raad, namelijk ten eerste de unieke eigenschappen van Aruba ten opzichte van de overige landen in de regio, ten tweede het relatieve constante karakter van de collectievelastendruk van Aruba en ten derde de structureel hogere collectieve voorzieningen die het Land Aruba biedt in vergelijking met de andere landen.

Aruba onderscheidt zich door een relatief hoog bruto binnenlands product (bbp) per capita ten opzichte van andere landen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied (LAC)³¹. Daarnaast kent Aruba een progressief belastingstelsel. Dit betekent dat naarmate in een land meer wordt verdient, er meer belasting wordt betaald. Deze correlatie tussen het inkomen (reëel bbp per capita) en de collectievelastendruk wordt in het onderstaand spreidingsdiagram³² weergegeven.

Kortom, er bestaat een duidelijke correlatie tussen het inkomensniveau van een land en de hoogte van de belasting- en premiebatens als percentage van het bbp. Landen met een hoger inkomen genereren doorgaans meer belasting- en premiebatens in

³¹ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=ZJ-AW>

³² <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16234.pdf>, pagina 11.

percentage van het bbp dan landen met een lager inkomen. Aangezien Aruba een hogere bbp per capita heeft dan het gemiddelde voor de regio, mag verwacht worden dat de collectievelastendruk van Aruba hoger is dan die van de andere landen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied. Hetgeen ook bevestigd wordt in de door de Raad aangehaalde publicatie van de OECD, waarin het gemiddelde van Aruba op 33,9% ligt, en hoger ligt dan het LAC gemiddelde (21,2%).

Collectieve lastendruk Aruba (in % van het bbp)

x AWG mln.	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	B 2025	OB 2026
Belastingen Land Aruba	1068	1082	1135	1228	935	936	1166	1430	1565	1531	1549
AOV/AWW premies	270	281	287	311	263	289	316	344	371	375	383
AZV premies	238	242	241	262	224	239	262	281	297	304	613
BAZV ontvangsten	118	133	160	215	149	181	222	236	219	299	
Totaal	1694	1738	1823	2015	1571	1646	1965	2291	2452	2509	2545
Collectieve lastendruk	32%	31%	31%	34%	36%	32%	34%	36%	35%	34%	34%

In de bovenstaand tabel wordt de collectievelastendruk van Aruba³³ voor de periode 2016-2026 gepresenteerd. De collectievelastendruk van Aruba over deze tienjarige periode is gemiddeld 33,5%, hetgeen nagenoeg overeenkomt met de berekening van de Raad (34,1%). Hoewel de collectievelastendruk van Aruba hoger ligt dan het gemiddelde voor de regio, dient opgemerkt te worden dat deze over de jaren relatief constant is gebleven.

Verder dient vermeld te worden dat de hogere lastendruk van Aruba is mede te verklaren door de structureel hoge niveau van collectieve voorzieningen die het Land Aruba biedt, onder meer op het terrein van gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur en openbare veiligheid. Deze voorzieningen vertegenwoordigen een maatschappelijk rendement dat in de regio uitzonderlijk is en versterken de sociale en economische basis van de samenleving. Tegelijkertijd staat Aruba voor aanzienlijke aflossingsverplichtingen op de overheidsschuld. De in de begroting geraamde overschotten vanaf 2026 en verder zijn dan ook essentieel voor een structurele schuld afbouw, financieel herstel, verbetering van de koopkracht en investeringen. Dit gezegd hebbende, is het van belang om te waken voor mogelijke negatieve effecten van de belastingdruk op de koopkracht, investeringen en internationale concurrentiepositie van

³³ Directe en indirecte belastingen, deviezenprovisie, premies AOV/AWW en opbrengsten AZV.

Aruba. Een te hoge druk kan het groeivermogen van de economie namelijk aantasten en zo juist de houdbaarheid van de overheidsfinanciën ondergraven.

De intentie is om de hoge collectieve lastendruk in de komende jaren nadrukkelijk te koppelen aan een duidelijk pad van schuldafbouw, efficiëntieverbetering in collectieve uitgaven en in het bijzonder versterking van de koopkracht. Het belangrijkste doel is om een eerlijkere verdeling van de publieke middelen tot stand te brengen, een zorgvuldige en rechtvaardige verdeling van de welvaart van Aruba zodat elke burger kan delen in de vooruitgang van Aruba. Daarnaast zal periodiek worden getoetst in welke mate de samenleving en de economie de lasten kunnen dragen, met inachtneming van inflatieontwikkelingen, koopkrachtontwikkelingen en de concurrentiepositie van het toerisme. Op deze wijze kan een balans worden gevonden waarin de noodzakelijke consolidatie van de overheidsfinanciën hand in hand gaan met het borgen van de economische veerkracht en sociale stabiliteit van Aruba.

4. Hervormingen/beleidsvoornemens

Ad. 4.1 t/m 4.6

De Arubaanse economie blijft in hoge mate afhankelijk van het toerisme, dat nog steeds de belangrijkste pijler vormt. Na een sterke herstelgroei in de jaren na de pandemie, wordt verwacht dat de groei van de toeristische sector in 2026 zich richting stabilisatie zal gaan bewegen.³⁴ Tegelijkertijd zorgen wereldwijde spanningen, zoals de invoering van nieuwe Amerikaanse importtarieven door de tweede Trump-regering, de aanhoudende oorlog in Oekraïne en de conflicten in het Midden-Oosten, voor aanzienlijke onzekerheden. In het bijzonder de invoering, dan wel verhoging, van importtarieven kan leiden tot hogere importkosten voor Aruba en een afname van het Amerikaanse toerisme als gevolg van lagere consumentenbestedingen en een verminderde werkgelegenheid in de Verenigde Staten.³⁵ In de toelichting wordt, gelet op de bestaande onzekerheden, benadrukt dat de economische ontwikkeling nauwlettende monitoring vergt, alsmede de inzet van een mitigatiestrategie indien nodig. Indien de mogelijke effecten van de handelsoorlog zich daadwerkelijk voordoen, kunnen de belastingopbrengsten onder druk komen te staan. Tegen deze achtergrond

³⁴ DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p. 5.

³⁵ DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p. 6.

is het essentieel om te blijven sturen op begrotingsdiscipline en toegang tot de internationale kapitaalmarkt als vangnet te waarborgen.³⁶

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) verwacht voor het jaar 2026 voor Aruba een reële groei van 2,6% en een nominale economische groei van 4,5%, waarmee volgens het IMF het bbp uitkomt op Afl. 7.672 miljoen.³⁷ De Directie Economische Zaken, Handel en Industrie (DEZHI) verwacht voor 2026 in het basisscenario een nominale economische groei van 1,7%, waarmee het bbp zal uitkomen op Afl. 7.429 miljoen.³⁸ DEZHI heeft eveneens scenarioprognoses opgesteld met betrekking tot de mogelijke impact van de handelsoorlog en de daarmee samenhangende indirecte effecten op het toerisme.³⁹ Op basis hiervan worden projecties gepresenteerd waarbij de nominale bbp-groei in 2026 varieert tussen 0,0% en 0,1%. De Centrale Bank van Aruba (CBA) verwacht voor 2026 een nominale economische groei van 4,5%, en een reële economische groei van 2,9%.⁴⁰

De nominale bbp-groei van 1,7% in 2026 wordt gedragen door alle onderdelen van het bbp. De export levert de grootste bijdrage, met een verwachte stijging van 2,1%, voornamelijk dankzij een verdere groei van de toeristenbestedingen. De op één na belangrijkste groeibijdrage komt van de particuliere consumptie, die met 1,9% toeneemt. Deze stijging is volgens de toelichting het gevolg van een hoger besteedbaar inkomen, mede dankzij de verhoging van de reparatietoeslag in de eerste vier maanden van 2026 ten opzichte van 2025, en de verlaging van de accijnzen op benzine en diesel.⁴¹

De dominantie van het toerisme binnen de Arubaanse economie is aanzienlijk en kan vanuit meerdere perspectieven worden belicht (zie tabel 2). Zo wordt de geprojecteerde export van toeristische diensten in 2026 geraamd op 41% van de totale geaggregeerde vraag naar goederen en diensten. In absolute termen bedraagt de toerisme-export in 2026 naar verwachting Afl. 5.375 miljoen, tegenover Afl. 3.411 miljoen aan gezinsconsumptie. Dit impliceert dat voor elke florin die huishoudens gezamenlijk besteden, toeristen gemiddeld Afl. 1,58 uitgeven. Daarnaast blijkt dat de overheidssector een relatief beperkte rol speelt binnen de totale economie. De bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt geschat op 13%.

Tabel 2: Geaggregeerde vraag en aanbod ⁴²

³⁶ MvT, p. 7 en 8.

³⁷ Zie <https://www.imf/en/Publications/WEO/weo-database/2024/April>.

³⁸ MvT, p. 3.

³⁹ DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p. 16.

⁴⁰ CBA (2025) *Economic Outlook February 2025*, p. 3.

⁴¹ MvT, p. 4 en 5.

⁴² De bedragen in Afl. zijn afkomstig uit DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p. 4-13. De bedragen van

<i>(bedragen in Afl. mln)</i>	2024	2025	2026
<i>Bbp</i>	7.076	7.302	7.429
<i>Importen</i>	5.393	5.522	5.610
<i>Totale aanbod van goederen en diensten</i>	12.469	12.824	13.039
<i>Bedragen</i>			
<i>Private consumptie</i>	3.102	3.349	3.411
<i>Private investeringen</i>	1.703	1.734	1.753
<i>Overheidsconsumptie en investeringen</i>	1.507	1.625	1.633
<i>Export toerisme</i>	5.330	5.269	5.375
<i>Overige exporten</i>	827	847	867
<i>Totale vraag van goederen en diensten</i>	12.469	12.824	13.039
<i>Procentuele bijdrage</i>			
<i>Private consumptie</i>	25%	26%	26%
<i>Private investeringen</i>	14%	14%	13%
<i>Overheidsconsumptie en investeringen</i>	12%	13%	13%
<i>Export toerisme</i>	43%	41%	41%
<i>Overige exporten</i>	7%	7%	7%

Onderkend wordt dat het huidige, op toerisme gerichte economische model op de lange termijn niet houdbaar is.⁴³ Ook in de toelichting wordt benadrukt dat de eenzijdige afhankelijkheid van toerisme een structureel risico vormt voor de overheidsfinanciën van het Land.⁴⁴ Om die reden wordt het financieel beleid mede gericht op het versneld ontwikkelen van nieuwe economische sectoren, zoals commerciële landbouw, de blauwe economie, financiële technologie (fintech), hernieuwbare energie en de creatieve industrie.

En hoewel in de toelichting opnieuw gesproken wordt over meerdere plannen van de regering, al dan niet als onderdeel van het landspakket, voor het diversifiëren van de economie om deze weerbaarder te maken⁴⁵, constateert de Raad dat in de uitvoering van een aantal daarop gerichte beleidsvoornemens weinig urgentie lijkt te bestaan. Het scheppen van randvoorwaarden om een transitie te faciliteren, zoals onder meer de

⁴³ “Overheidsconsumptie en investeringen” zijn als restpost bepaald. De percentages zijn afgeleid uit de bedragen.

⁴³ Ministerie van Economische Zaken, Communicatie en Duurzame Ontwikkeling (2023) *Aruba's Transitie Naar Een Duurzaam & Inclusief Economisch Model*, p. 1, DEZHI (2023) *Economic Outlook 2023-2024 May 2023*, p. 27 en DEZHI (2024) *Economic Outlook 2024-2025 April 2024*, p. 1.

⁴⁴ MvT, p. 36.

⁴⁵ Zoals (1) Minister van Financiën, Economische Zaken en Cultuur (2019) *Economic Policy: A strong and resilient economy 2019-2022*, (2) Gobierno di Aruba, *Investment Strategy 2019-2024*, (3) Government of Aruba (2020) *Repositioning our sails: Aruba's Mission Driven Model for Economic Recovery & Resilience*, (4) DEZHI (2020) *National Strategic Plan 2020-2022: Nos Plan, Nos Futuro* en (5) Ministerie van Economische Zaken, Communicatie en Duurzame Ontwikkeling (2023) *Aruba's Transitie Naar Een Duurzaam & Inclusief Economisch Model*.

herziening van de Vestigingsverordening Bedrijven, waarvoor volgens de toelichting middelen uit het Landspakket ter beschikking zijn gesteld, blijft nog altijd uit.⁴⁶

De Raad spreekt opnieuw zijn zorgen uit over het feit dat, ondanks talloze rapporten, plannen en voornemens, de daadwerkelijke transitie naar een duurzame en gediversifieerde economie ieder jaar weer op zich laat wachten.⁴⁷ Dit is des te zorgwekkender, aangezien de omvang van het toerisme binnen de economie onderstreept hoe complex economische diversificatie in werkelijkheid blijkt te zijn.

Zoals de Raad in een vorig advies al aangaf is deze transitie niet alleen van belang voor de ontwikkeling van de Arubaanse economie en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, maar ook vanwege de maatschappelijke gevolgen van het huidige economische model.⁴⁸ Aruba heeft al geruime tijd zijn carrying capacity overschreden.⁴⁹ Dit heeft negatieve gevolgen voor de natuur, het milieu, de lokale bevolking en de kwaliteit van het toeristische product zelf. Een belangrijk beleidsvoornemen van de regering is om de ontwikkeling af te stemmen op wat mens en natuur kunnen dragen.⁵⁰ In het bijzonder betreft dit het voornemen om de uitbreiding van het aantal hotelkamers stop te zetten.⁵¹ Uit de projecties van DEZHI blijkt echter dat het aantal verblijfstoeristen in 2026 naar verwachting met 2,0% zal blijven groeien, wat erop wijst dat de effecten van dit beleid slechts geleidelijk zichtbaar zullen worden.⁵² Geadviseerd wordt om in dit kader tevens nader in te gaan op de toename van het verblijfstoerisme in alternatieve accommodaties en de voorgenomen beheersmaatregelen om verdere uitbreiding van verblijfsaccommodaties te regelen.⁵³

Ter zake kan ik opmerken dat de Arubaanse economie in hoge mate afhankelijk blijft van het toerisme, dat nog steeds de belangrijkste economische pijler vormt. Na een sterke herstelgroei in de jaren na de pandemie, wordt verwacht dat de groei van de toeristische sector vanaf 2026 zal stabiliseren. Tegelijkertijd zorgen wereldwijde spanningen, waaronder de invoering van nieuwe Amerikaanse importtarieven, de

⁴⁶ MvT, p. 41.

⁴⁷ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24.

⁴⁸ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24.

⁴⁹ Zie DEZHI (2020) *National Strategic Plan 2020-2022: Nos Plan, Nos Futuro*, p. 20 en Alberts, A.J. (2020), *Small island tourism economies and the tourism area lifecycle: Why Aruba and Sint Maarten have exceeded their carrying capacity*.

⁵⁰ MvT, p. 23.

⁵¹ MvT, p. 51.

⁵² DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p.11.

⁵³ MvT, p. 23.

aanhoudende oorlog in Oekraïne en de conflicten in het Midden-Oosten, voor aanzienlijke onzekerheden. In het bijzonder kunnen nieuwe of verhoogde importtarieven leiden tot hogere invoerkosten voor Aruba en een afname van het Amerikaanse toerisme, als gevolg van verminderde consumentenbestedingen en een verslechterde arbeidsmarkt in de Verenigde Staten. Gelet op deze risico's wordt in de toelichting benadrukt dat de economische ontwikkeling nauwlettende monitoring vergt, alsmede de inzet van een mitigatiestrategie indien nodig. Indien de mogelijke effecten van de handelsoorlog zich daadwerkelijk voordoen, kunnen de belastingopbrengsten onder druk komen te staan. Tegen deze achtergrond is het essentieel om te blijven sturen op begrotingsdiscipline en tegelijkertijd toegang tot de internationale kapitaalmarkt als vangnet te waarborgen. Alleen zo kan Aruba de noodzakelijke balans behouden tussen externe schokbestendigheid, interne stabiliteit en duurzame overheidsfinanciën.

Voor het jaar 2026 worden uiteenlopende economische groeiprognoses voor Aruba gepresenteerd door internationale en nationale instellingen. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) verwacht voor het jaar 2026 een reële groei van 2,6% en een nominale economische groei van 4,5%, waarmee volgens het IMF het bbp uitkomt op Afl. 7.672 miljoen. De Directie Economische Zaken, Handel en Industrie (DEZHI) verwacht voor 2026 in het basisscenario een nominale economische groei van 1,7%, waarmee het bbp zal uitkomen op Afl. 7.429 miljoen. DEZHI heeft eveneens scenarioprognoses opgesteld met betrekking tot de mogelijke impact van de handelsoorlog en de daarmee samenhangende indirecte effecten op het toerisme. Op basis hiervan worden projecties gepresenteerd waarbij de nominale bbp-groei in 2026 varieert tussen 0,0% en 0,1%. De Centrale Bank van Aruba (CBA) verwacht voor 2026 een nominale economische groei van 4,5% en een reële economische groei van 2,9%.

De nominale bbp-groei van 1,7% in 2026 wordt gedragen door alle componenten van het bbp. De export levert de grootste bijdrage, met een verwachte stijging van 2,1%, voornamelijk dankzij een verdere toename van de toeristenbestedingen. De op één na belangrijkste groeibijdrage komt van de particuliere consumptie, die met 1,9% toeneemt. Deze stijging is volgens de toelichting mede het gevolg van een hoger besteedbaar inkomen, voortkomend uit de verhoging van de reparatietoeslag in de eerste vier maanden van 2026 ten opzichte van 2025, en de verlaging van de accijnzen op benzine en diesel en de verlaging van de loonbelasting/inkomstenbelasting.

De structurele dominantie van het toerisme binnen de Arubaanse economie is aanzienlijk en kan vanuit meerdere perspectieven worden belicht (zie tabel 2). Zo wordt de geprojecteerde export van toeristische diensten in 2026 geraamd op 41% van de totale geaggregeerde vraag naar goederen en diensten. In absolute termen bedraagt de toerisme-export in 2026 naar verwachting Afl. 5.375 miljoen, tegenover Afl. 3.411 miljoen aan gezinsconsumptie. Dit impliceert dat voor elke florin die huishoudens gezamenlijk besteden, toeristen gemiddeld Afl. 1,58 uitgeven. Daarnaast blijkt dat de overheidssector een relatief beperkte rol speelt binnen de totale economie. De bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt geschat op 13%.

Tabel 2: Geaggregeerde vraag en aanbod ⁴⁰

<i>(bedragen in Afl. mln)</i>	2024	2025	2026
Bbp	7.076	7.302	7.429
Importen	5.393	5.522	5.610
Totale aanbod van goederen en diensten	12.469	12.824	13.039
Bedragen			
Private consumptie	3.102	3.349	3.411
Private investeringen	1.703	1.734	1.753
Overheidsconsumptie en investeringen	1.507	1.625	1.633
Export toerisme	5.330	5.269	5.375
Overige exporten	827	847	867
Totale vraag van goederen en diensten	12.469	12.824	13.039
Procentuele bijdrage			
Private consumptie	25%	26%	26%
Private investeringen	14%	14%	13%
Overheidsconsumptie en investeringen	12%	13%	13%
Export toerisme	43%	41%	41%
Overige exporten	7%	7%	7%

De ondergetekende onderschrijft de conclusie van de Raad dat de dominantie van het toerisme binnen de Arubaanse economie aanzienlijk is en vanuit meerdere perspectieven kan worden belicht. De deelconclusie van de Raad dat voor elke florin die huishoudens gezamenlijk besteden, de toeristen gemiddeld Afl. 1,58 uitgeven onderstreept de afhankelijkheid van een economische sector maar ook de urgentie voor

het ontwikkelen van nieuwe economische sectoren. Vanuit deze urgentie zet het Kabinet AVP-FUTURO in op enerzijds het behouden van een veerkrachtige toerismesector, en anderzijds op het versneld ontwikkelen van nieuwe economische sectoren zoals commerciële landbouw, blauwe economie, financiële technologie, hernieuwbare energie, de creatieve industrie en de economische ontwikkeling van het voormalig olieraffinaderijterrein. Op dit gebied vinden reeds vele belangrijke initiatieven plaats, waaronder de ontwikkeling van een Agri Innovation Park in samenwerking met Nederland. Recentelijk heeft de betrokken minister een advies ontvangen voor de ontwikkeling van de Fintech sector en ook is recentelijk in het kader van het Landspakket een samenwerking aangegaan met Nederland ter bevordering en ontwikkeling van de creatieve industrie.

De tweede deelconclusie van de Raad dient naar de mening van ondergetekende uit een breder economisch perspectief van de rol van de overheid bekeken te worden. De directe bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt in 2026 geraamd op 13 procent. Dit percentage geeft echter slechts een beperkt beeld van de rol van de overheid in de economie van Aruba, in dit geval het indirecte effect.

Naast directe bestedingen oefent de overheid via beleid, wet- en regelgeving en investeringen in onder andere infrastructuur, onderwijs, volksgezondheid en openbare orde een grote indirecte invloed uit op de economie. In samenhang bezien is de overheidssector economisch veel invloedrijker dan het geraamde percentage doet vermoeden. De analyse van de Raad waarin de directe bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt in 2026 op 13 procent geraamd en onderstreept juist de noodzaak om breder te investeren in het ontwikkelen van nieuwe economische sectoren. Het instellen van het Investeringsfonds past binnen dit breder economisch perspectief om op structurele wijze te investeren in de (ontwikkeling van nieuwe economische sectoren in Aruba.

Onderkend wordt dat het huidige, op toerisme gerichte economische model op de lange termijn niet houdbaar is. Ook in de toelichting wordt benadrukt dat de eenzijdige afhankelijkheid van toerisme een structureel risico vormt voor de overheidsfinanciën van het Land. Om die reden wordt het financieel beleid mede gericht op het versneld ontwikkelen van nieuwe economische sectoren, zoals commerciële landbouw, de

blauwe economie, financiële technologie (fintech), hernieuwbare energie, de creatieve industrie en de economische ontwikkeling van het voormalig olieraffinaderijterrein.

Hoewel in de toelichting opnieuw gesproken wordt over meerdere plannen van de regering, al dan niet als onderdeel van het Landspakket, voor het diversifiëren van de economie om deze weerbaarder te maken, constateert de Raad dat in de uitvoering van een aantal daarop gerichte beleidsvoornemens weinig urgentie lijkt te bestaan. Het scheppen van randvoorwaarden om een transitie te faciliteren, zoals onder meer de herziening van de Vestigingsverordening Bedrijven, waarvoor volgens de toelichting middelen uit het Landspakket ter beschikking zijn gesteld, blijft nog altijd uit. De Raad spreekt opnieuw zijn zorgen uit over het feit dat, ondanks talloze rapporten, plannen en voornemens, de daadwerkelijke transitie naar een duurzame en gediversifieerde economie ieder jaar weer op zich laat wachten. Dit is des te zorgwekkender gezien de omvang van het toerisme binnen de Arubaanse economie en onderstreept hoe complex economische diversificatie in de praktijk blijkt te zijn.

Ondergetekende deelt niet de constatering van de Raad dat in de uitvoering van een aantal gerichte beleidsvoornemens voor het diversifiëren van de economie om deze weerbaarder te maken weinig urgentie lijkt te bestaan. Opgemerkt dient te worden dat het ontwikkelen van de toeristische industrie de nodige tijd en investeringen heeft gevergd. De diversificatie van de economie van Aruba vereist een lange termijn strategie. Onderdeel hiervan is de inzet van het Landspakket als beleidsinstrument om in samenwerking met Nederland de nodige beleidsinterventies uit te voeren. Het bevorderen van de commerciële landbouw, de creatieve industrie en financiële technologie berust op concrete beleidsacties in het Landspakket. Voor het bevorderen van de commerciële landbouw zal een Agri-Innovation Park (AIP) worden ontwikkeld en opgezet met een solide basis is een onderzoek verricht, door het gerenommeerd internationaal bedrijf Priva, naar de economische kansen voor commerciële kasteelt op Aruba waarbij gericht is op het ontwerpen van een uitvoerbaar plan dat technologische, markt- en financiële inzichten combineert, met bijzondere aandacht voor haalbaarheid, schaalbaarheid en impact. Dit onderzoek is verricht met financiële ondersteuning van Nederland door middel van het Landspakket. De resultaten van dit onderzoek zijn op 17 juni 2025 gepresenteerd aan het publiek middels een informatieve bijeenkomst. Om niet enkel uit te gaan van theoretische gewasmodellen of voorkeuren, is het bedrijf Priva ingehuurd voor het verrichten van het onderzoek naar economische kansen voor

commerciële kasteelt op Aruba waarbij Priva een grondige analyse heeft gemaakt van de daadwerkelijke importcijfers van verse groenten en fruit op Aruba. Door te kijken naar wat er daadwerkelijk geïmporteerd wordt (naast naar wat verkocht wordt) ontstaat een betrouwbaarder beeld van de structurele marktvraag en van het volume waarin deze gewassen lokaal geconsumeerd worden. Op basis hiervan heeft Priva een shortlist opgesteld van de meest kansrijke gewassen die in kassen onder lokale omstandigheden rendabel geteeld kunnen worden. Daarbij is ook gekeken naar klimaateisen, waterverbruik, teeltcycli en marktprijzen. Deze aanpak zorgt ervoor dat het AIP zich richt op gewassen met bewezen afzetpotentieel, waardoor de commerciële slaagkans van telers aanzienlijk toeneemt en het project beter aansluit bij de bestaande voedselbehoefte van de Arubaanse bevolking. Ook is in het kader van het ontwikkelen en opzetten van het AIP een programma-manager ingehuurd voor het uitvoeren van voorbereidende werkzaamheden en voor de realisatie en coördinatie van drie onderzoeken marktanalyse en haalbaarheidsstudie AIP, een financieel, exploitatie en organisatorisch model voor het AIP, een technisch ontwerp met beheerplan van het AIP, en een gedetailleerd voorbereidingsplan voor de realisatie en exploitatie van het AIP. Deze aanpak legt de basis voor een duurzame en innovatieve landbouwsector op Aruba. Het park zal bijdragen aan het vergroten van de lokale voedselproductie, het verminderen van de importafhankelijkheid, en het bevorderen van voedselzekerheid door moderne technologieën en ondersteuning te bieden aan agrarische ondernemers. Daarnaast is in samenwerking met Qredits Microfinanciering Aruba een Agrifund opgericht voor financiering tegen aantrekkelijke voorwaarden. Ter bevordering van de (financiële) kennis en ondernemerschap kunnen bestaande of toekomstige agrarische ondernemers deelnemen aan de Agri Business Academy in samenwerking met Qredits Microfinanciering Aruba.

Voor het bevorderen van de Creatieve Industrie is recentelijk het plan van aanpak goedgekeurd voor het opstellen van het CCI-beleid inclusief strategische visie en actieplan dat middels het Landspakket zal worden uitgevoerd. De doelstellingen hiervan zijn:

- Het uitvoeren van een *mapping* van de creatieve en culturele industrie (CCI-sector) om de huidige stand van zaken in kaart te brengen;

- Het opstellen van een CCI-beleid, inclusief een strategische visie en actieplan, en een voorstel voor een organisatiestructuur die de implementatie van dit beleid op effectieve wijze ondersteunt;
- Het opstellen van een aanvullend adviesrapport met aanbevelingen voor mogelijke incentives, zoals subsidies, fiscale voordelen of andere stimuleringsinstrumenten, ter ondersteuning van de implementatie van het actieplan. Hiervoor heeft TWO-Nederland een bedrag van USD151,200 gealloceerd.

Op 12 augustus jl. heeft de minister belast met Economische Zaken het eindrapport ontvangen inzake de risico's, belemmeringen en kansen van de FINTECH-sector, alsmede de evaluatie van de impact van Blockchain Technology en Cryptocurrency. Het onderzoekstraject, dat ruim een jaar geleden werd gestart biedt een inhoudelijk fundament voor het vormgeven van een toekomstgerichte strategie. Om de ontwikkeling van FINTECH in Aruba te stimuleren, zal in samenwerking met Nederland en met de inzet van het Landspakket gewerkt worden aan een implementatiestrategie gebaseerd op de bevindingen uit het eindrapport.

Vastgesteld kan worden dat de noodzakelijke stappen worden gezet voor de ontwikkeling van nieuwe economische sectoren. Het is van urgent belang dat deze trajecten succesvol worden afgerond en daadwerkelijk bijdragen aan de structurele diversificatie en weerbaarheid van de Arubaanse economie.

Daarnaast meent de Raad dat het scheppen van randvoorwaarden ter facilitering van de economische transitie, waaronder de herziening van de Vestigingsverordening Bedrijven, waarvoor volgens de toelichting middelen uit het Landspakket ter beschikking zijn gesteld, nog altijd uitblijft. Ondergetekende deelt deze constatering niet. Het wetsontwerp tot modernisering van de Vestigingsverordening bedrijven is gereed en inmiddels aangeboden aan de Directie Wetgeving en Juridische Zaken, waarmee het wetgevingstraject is gestart. De juridische uitwerking van het wetsontwerp is gefinancierd door Nederland via het Landspakket, en vormt deze wetswijziging een belangrijk instrument binnen het economisch beleid om het vergunningsproces te optimaliseren. Het streven is erop gericht dat de nieuwe landsverordening begin 2026 in werking treedt.

Zoals de Raad in een eerder advies heeft aangegeven, is deze transitie niet alleen van belang voor de ontwikkeling van de Arubaanse economie en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, maar ook vanwege de maatschappelijke gevolgen van het huidige economische model. Aruba heeft al geruime tijd zijn draagkracht (lees: carrying capacity) overschreden met negatieve gevolgen op natuur, het milieu, de lokale bevolking en de kwaliteit van het toeristische product. Een belangrijk beleidsvoornemen van de regering is om de economische ontwikkeling af te stemmen op wat mens en natuur duurzaam kunnen dragen. In het bijzonder betreft dit het voornemen om de uitbreiding van het aantal hotelkamers stop te zetten. Uit de projecties van DEZHI blijkt echter dat het aantal verblijfstoeristen in 2026 naar verwachting met 2,0% zal blijven groeien, hetgeen erop wijst dat de effecten van dit beleid slechts geleidelijk zichtbaar zullen worden. Geadviseerd wordt om in dit kader tevens nader in te gaan op de toename van het verblijfstoerisme in alternatieve accommodaties en de voorgenomen beheersmaatregelen om verdere uitbreiding van verblijfsaccommodaties te regelen. Ondergetekende heeft kennis genomen van het advies van de Raad om nader in te gaan op de toename van het verblijfstoerisme in alternatieve accommodaties. Opgemerkt dient te worden dat het macro-economisch model MARUBA uitgaat van gegevens op een geaggregeerd niveau. In samenwerking met alle relevante partners zal de Directie Economische Zaken, Handel en Industrie de mogelijkheden verkennen hoe MARUBA ingezet kan worden om het economisch effect van de toename van het verblijfstoerisme in alternatieve accommodaties te simuleren. Daarnaast is het opstellen van een integraal beleidsplan voor particulier vakantieverhuur in gang gezet met de nodige juridische ondersteuning gericht op de concrete inzet van bestaande en of nieuwe wet- en regelgeving voor het reguleren van deze markt. Deze maatregelen beogen een gebalanceerde benadering van toeristische groei, waarbij de draagkracht van mens en natuur centraal staat.

Ad. 4.7

Een belangrijk speerpunt van het economisch beleid is het bevorderen van een duurzaam verdienmodel dat gebaseerd is op inclusieve economische groei. In dit kader wordt ingezet op structurele koopkrachtversterking van burgers.⁵⁴ Koopkrachtversterking speelt dan ook een belangrijke rol in de begroting 2026. De Raad merkt op, dat daarbij echter wel moet worden onderkend dat de overheid als

⁵⁴ MvT, p. 1 en 37.

economische actor in deze slechts een bescheiden rol kan spelen. De bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt geschat op slechts 13% (zie tabel 1). Ook ten opzichte van de gezinsconsumptie is de overheidsbijdrage beperkt, met een verhouding van 48% ten opzichte van de bestedingen van huishoudens. Elke rechtstreekse bijdrage van de overheid aan huishoudens ter grootte van 1 procentpunt van het geprojecteerde bbp voor 2026 vertegenwoordigt een bedrag van circa Afl. 74 miljoen. Dit komt overeen met 2,2% van de totale geprojecteerde gezinsconsumptie. Door de relatief bescheiden omvang van de overheid binnen de totale economie is de ruimte om op directe wijze substantiële koopkrachtversterking te realiseren over de volle breedte van alle gezinshuishoudingen dan ook beperkt. Het ligt dan ook voor de hand om niet in de breedte, maar in de diepte te investeren, met gerichte maatregelen voor de meest kwetsbare groepen.

De grootste toename van de kosten doet zich voor bij de post overdrachten, die toeneemt met Afl. 58,5 miljoen van Afl. 228,5 miljoen naar Afl. 287,0 miljoen.⁵⁵ Deze toename is het gevolg van twee beleidsmaatregelen. Enerzijds is er een structureel effect van Afl. 70 miljoen,⁵⁶ voortvloeiend uit de verhoging van de reparatietoeslag voor gepensioneerden, die gedurende 2025 is ingevoerd en vanaf 2026 volledig en structureel doorwerkt in de daaropvolgende jaren.

Anderzijds wordt in 2026 een bedrag van Afl. 51,5 miljoen vrijgemaakt voor gerichte koopkrachtversterking die structureel van aard is.⁵⁷ Samen vertegenwoordigen deze twee beleidsonderdelen een uitgavenpost van Afl. 121,5 miljoen, wat overeenkomt met 42% van de totale raming van de Overdrachten en neerkomt op 1,6% van het bbp. En hoewel gewerkt wordt aan een integraal koopkrachtverbeteringsplan, waarbij de inkomenstoets wel zal worden toegepast, heeft de regering besloten om ten aanzien van de verhoging van de reparatietoeslag per 1 mei 2025 van Afl. 250 een dergelijke toets niet uit te voeren.⁵⁸ Dit betekent dat ondanks artikel 6 van de Landsverordening reparatietoeslag (AB 2010 no. 99), waarin is bepaald welke personen recht hebben op een reparatietoeslag⁵⁹, aan iedere AOV- en AWW-gerechtigde een reparatietoeslag wordt uitgekeerd ongeacht de hoogte van hun overige inkomen. De regering heeft eerder aangegeven dat het financiële effect van de toepassing van een inkomenstoets

⁵⁵ MvT, p. 9.

⁵⁶ MvT, p. 26.

⁵⁷ MvT, p. 50.

⁵⁸ Zie de toelichting bij de ontwerp-landsverordening tot wijziging van de Landsbegroting 2025, p. 10.

⁵⁹ In dit artikel is bepaald dat personen die (a) uitsluitend een pensioenuitkering ontvangen en (b) personen die een pensioenuitkering ontvangen en die overig inkomen genieten, dat tezamen niet meer bedraagt dan een bepaald bedrag, in aanmerking komen voor reparatietoeslag.

naar verwachting Afl. 10,0 miljoen oplevert.⁶⁰ Met deze aanzienlijke besparing had extra ruimte kunnen worden gecreëerd die weer aangewend had kunnen worden voor verdere koopkrachtversterking. Mede daarom adviseert de Raad dan ook opnieuw om ervoor zorg te dragen dat deze inkomenstoets daadwerkelijk uitgevoerd gaat worden.⁶¹

Een belangrijk speerpunt van het economisch beleid is het bevorderen van een duurzaam verdienmodel dat gebaseerd is op inclusieve economische groei. In dit kader wordt ingezet op structurele koopkrachtversterking van burgers. Koopkrachtversterking speelt dan ook een belangrijke rol in de begroting 2026. De Raad merkt op, dat daarbij echter wel moet worden onderkend dat de overheid als economische actor slechts een bescheiden rol kan spelen. De bijdrage van de overheid aan de geaggregeerde vraag wordt geschat op slechts 13% (zie tabel 1). Ook ten opzichte van de gezinsconsumptie is de overheidsbijdrage beperkt, met een verhouding van 48% ten opzichte van de bestedingen van huishoudens. Elke rechtstreekse bijdrage van de overheid aan huishoudens ter grootte van 1 procentpunt van het geprojecteerde bbp voor 2026 vertegenwoordigt een bedrag van circa Afl. 74 miljoen. Dit komt overeen met 2,2% van de totale geprojecteerde gezinsconsumptie. Door de relatief bescheiden omvang van de overheid binnen de totale economie is de ruimte om op directe wijze substantiële koopkrachtversterking te realiseren over de volle breedte van alle gezinshuishoudingen dan ook beperkt. Het ligt dan ook voor de hand om niet in de breedte, maar in de diepte te investeren, met gerichte maatregelen die specifiek ten goede komen voor de meest kwetsbare groepen. De grootste toename van de kosten doet zich voor bij de post overdrachten, die toeneemt met Afl. 58,5 miljoen: van Afl. 228,5 miljoen naar Afl. 287,0 miljoen. Deze toename is het gevolg van twee beleidsmaatregelen. Enerzijds betreft het een structureel effect van Afl. 70 miljoen, voortvloeiend uit de verhoging van de reparatietoeslag voor gepensioneerden, die gedurende 2025 is ingevoerd en vanaf 2026 volledig en structureel doorwerkt in de daaropvolgende jaren.

Anderzijds wordt in 2026 een bedrag van Afl. 51,5 miljoen vrijgemaakt voor gerichte koopkrachtversterking die structureel van aard is. Samen vertegenwoordigen deze twee

⁶⁰ Zie het nader rapport bij het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2024, d.d. 29 augustus 2023, kenmerk: SMR-W-443/2023, p. 48.

⁶¹ Zie het advies van de Raad inzake het amendement op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 20 maart 2025, kenmerk: RvA 54-25 en het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot wijziging van de Landsverordening van 31 maart 2025 (AB 2025 no. 7) tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 11 juni 2025, kenmerk: RvA 80-25.

beleidsonderdelen een uitgavenpost van Afl. 121,5 miljoen, wat overeenkomt met 42% van de totale raming van de Overdrachten en neerkomt op 1,6% van het bbp.

En hoewel gewerkt wordt aan een integraal koopkrachtverbeteringsplan, waarbij de inkomenstoets wel zal worden toegepast, heeft de regering besloten om ten aanzien van de verhoging van de reparatietoeslag per 1 mei 2025 van Afl. 250,- een dergelijke toets niet uit te voeren. Dit betekent dat ondanks artikel 6 van de Landsverordening reparatietoeslag (AB 2010 no. 99), waarin is bepaald welke personen recht hebben op een reparatietoeslag, aan iedere AOV- en AWW-gerechtigde een reparatietoeslag wordt uitgekeerd ongeacht de hoogte van hun overige inkomen. De regering heeft eerder aangegeven dat het financiële effect van de toepassing van een inkomenstoets naar verwachting Afl. 10,0 miljoen oplevert. Met deze aanzienlijke besparing had extra ruimte kunnen worden gecreëerd die weer aangewend had kunnen worden voor verdere koopkrachtversterking. Mede daarom adviseert de Raad dan ook opnieuw om ervoor zorg te dragen dat deze inkomenstoets daadwerkelijk uitgevoerd gaat worden.

Deze mening van de Raad wordt door ondergetekende niet gedeeld. Uit de Economic Outlook van mei 2025 blijkt dat de particuliere consumptie vormt een belangrijk onderdeel van het nominale bruto binnenlands product vormt en weerspiegelt in feite de bestedingen van Arubaanse huishoudens gedurende het jaar. Met de bovenwaartse bijstelling van de prognose voor de particuliere consumptie in 2024 van 3,1 procent naar 5,1 procent, is de bijstelling voor 2025 nog aanzienlijker: de groei neemt toe van 2,1 procent naar 8,0 procent als gevolg van de aanpassingen aan in het inkomstenbelastingstelsel aan. Terwijl de belastingvrije voet voor alle belastingplichtigen gehandhaafd blijft op Afl. 30.000,-, is het eerste belastingtarief, dat voorheen 10 procent bedroeg, teruggebracht naar 0 procent. Dit betekent dat belastingplichtigen met een jaarlijks inkomen tot Afl. 64.930 geen loon- of inkomstenbelasting hoeven te betalen. Deze fiscale aanpassingen leiden naar verwachting tot een stijging van het besteedbaar inkomen en dragen bij aan een toename van de particuliere consumptie met circa Afl. 46 miljoen. Daarnaast heeft het Kabinet AVP-FUTURO in maart 2025 de begroting gewijzigd door vanaf 1 mei 2025 een extra reparatietoeslag van Afl. 250,- per maand toe te kennen aan alle gepensioneerden. Dit verhoogt het besteedbaar inkomen met Afl. 5,4 miljoen per maand. Met deze twee beleidsmaatregelen levert het Kabinet AVP-FUTURO een belangrijke bijdrage aan de groei van de particuliere consumptie in 2025. Voor 2026

wordt een lichte groei van 1,5 tot 1,9 procent voorzien mede als gevolg van het na-ijleffect van de verhoging van de reparatietoeslag gedurende de maanden januari tot en met april 2026. Depositieve impact van deze beleidsinterventies van de overheid op de koopkracht van de burgers staat in schril contrast met de mening van de Raad, die stelt dat door de relatief bescheiden omvang van de overheid binnen de totale economie de ruimte om op directe wijze substantiële koopkrachtversterking te realiseren over de volle breedte van alle gezinshuishoudingen dan ook beperkt is en dat het dan ook voor de hand ligt om niet in de breedte, maar in de diepte te investeren, met gerichte maatregelen voor de meest kwetsbare groepen. Naar de mening van ondergetekenden ligt de nadruk op zowel in de breedte als in de diepte te investeren, met gerichte maatregelen voor alle burgers.

Een voorbeeld voor in de diepte te investeren is de inzet van de Landsverordening reparatietoeslag is een belangrijk beleidsinstrument voor koopkrachtondersteuning aan pensioenuitkeringsgerechtigden zoals blijkt uit onderstaande tabellen:

AOV-uitkering	Maximaal ouderdomspensioen	Reparatietoeslag voor 1 mei 2025	Reparatietoeslag na 1 mei 2025	Totaal	Aandeel
Getrouwd of samenwonend echtpaar, per persoon	1,091	200	250	1,541	29%
Alleenstaande	1,296	200	250	1,746	26%
getrouwde niet-samenwonende persoon of een ongehuwde die samenwoont	1,091	200	250	1,541	29%

Het aandeel van de reparatietoeslag in het geval van een AOV-uitkering varieert tussen de 26% en 29% van het totaal van het maximaal te ontvangen uitkering.

weduwepensioen	Maximaal weduwepensioen	Reparatietoeslag voor 1 mei 2025	Reparatietoeslag na 1 mei 2025	Totaal	Aandeel
Tot 39 jaar	588	200	250	1,038	43%
Van 40 tot 48 jaar	789	200	250	1,239	36%
Van 49 tot en met 62 jaar	996	200	250	1,446	31%
Van 63 tot en met 65 jaar	1296	200	250	1,746	26%

Het aandeel van de reparatietoeslag in het geval van een AWW-uitkering varieert tussen de 29% en 43% van het totaal van het maximaal te ontvangen uitkering.

Daarnaast valt het verlagen van de accijnzen op benzine en diesel met 10 centen per liter vanaf 1 mei 2025 onder het investeren in de breedte: het verlagen van de accijnzen heeft een positief effect op de bestedingsruimte van alle burgers met een eigen auto et cetera.

Het koopkrachtplan zal worden uitgevoerd in 2026. In de inventarisatiefase heeft de regering van Aruba gedegen inzicht verkregen in een set van beleidsinstrumenten die ingezet kunnen worden om op korte, middellange en lange termijn armoede te bestrijden en koopkracht van huishoudens te verbeteren. Daarmee is de regering in staat keuzes te maken over welke instrumenten en wanneer deze ingezet zullen worden, met welk doel en wat daarvoor nodig is. Deze instrumenten kunnen gerichte maatregelen

betreffen voor zowel in de breedte als in de diepte te investeren. Het uitgangspunt bij de ontwikkeling van een koopkrachtplan is het verbeteren van de koopkracht van alle huishoudens met de nadruk op kwetsbare groepen zoals gepensioneerden, mensen met een minimuminkomen en personen met een beperking die geen toegang hebben tot werk. Deze gefaseerde en gerichte aanpak voorziet in het komen tot effectieve, uitvoerbare, economisch verstandige en financieel haalbare maatregelen gericht op armoedebestrijding en koopkrachtverbetering. Dit houdt in dat het Kabinet AVP-FUTURO inzet op aansluiting bij bestaand beleid gericht op armoedebestrijding waarbij gedeelde verantwoordelijkheid tussen overheid en werkgevers. Met de structurele allocatie van Afl. 50 miljoen in onderhavige ontwerp zal onder andere, (i) de bijstand worden verhoogd, (ii) een huursubsidie geïntroduceerd voor verhuur uit ook de particuliere markt, (iii) een energietoeslag voor lagere inkomens worden geïntroduceerd, (iv) goedkopere kinderopvang voor lage inkomens worden geïntroduceerd, (v) en een additionele verhoging van de repartietoeslag voor gepensioneerden met toepassing van een inkomenstoets. De beleidsinstrumenten zijn momenteel in voorbereiding, waaronder het wettelijk kader, het toetsingskader, uitvoeringsstructuur etc., met het voornemens dat het integrale koopkrachtplan per 1 januari 2026 in werking treedt zoals vastgelegd in het regeerakkoord AVP-FUTURO.

Ad. 4.8 t/m 4.9

De financiële situatie van sommige overheids-NV's vormt al jarenlang een bron van zorg. Hoewel Arubus NV, Post Aruba NV en de publiekrechtelijke entiteit Serlimar reeds in 2022 in het kader van het landspakket zijn doorgelicht⁶², blijven concrete hervormingen bij deze entiteiten nog altijd uit. Ook in het vorig jaar door de Algemene Rekenkamer Aruba (hierna: ARA) gepubliceerde rapport werd opgemerkt dat in het verleden ondernomen stappen te langzaam gaan en, gezien de omvang van de tekortkomingen, de omvang/urgentie van de financiële tekorten, het niet 'in control' zijn en de gebreken in de informatievoorziening, niet voldoende zijn.⁶³ Voor 2026 zijn wederom substantiële bijdragen geraamd voor deze entiteiten ter dekking van de operationele kosten. Zo behouden zij een negatieve impact op de overheidsfinanciën. De Raad acht het van belang dat de toelichting nader ingaat op concrete acties die in 2026 zullen worden ondernomen om de problemen bij de betreffende overheidsdeelnemingen op te lossen.

⁶² PWC (2022), *Doorlichting overheidsbedrijven Aruba*.

⁶³ Algemene Rekenkamer Aruba (2024) *Op afstand, maar toch dichtbij - Een verdiepend onderzoek naar de instellingen op afstand van het Land*, p. 24.

Uit een nota van wijziging op de suppletoire begroting 2025 blijkt verder dat ook Fuel Marketing Supply Aruba NV (hierna: FMSA) in zwaar weer is komen te verkeren doordat deze entiteit de moedermaatschappij Refineria di Aruba NV in stand dient te houden.⁶⁴ Om de kapitaalstructuur van FMSA te versterken is de regering voornemens om in 2025 een eerste lening te verstrekken van Afl. 7 miljoen. Onduidelijk blijft of in 2026 verdere leningen zullen worden verstrekt. De Raad acht een nadere toelichting op zijn plaats.

In het kader van het Landspakket is de situatie bij diverse overheidsbedrijven grondig doorgelicht. Het rapport van de Algemene Rekenkamer Aruba (ARA) bevestigt dat er bij een aantal entiteiten sprake is van een zorgwekkende situatie. Tegen deze achtergrond heeft het Land dringend behoefte aan een integraal deelnemingenbeleid. Een dergelijk beleidskader is noodzakelijk om de risico's voor het vermogen van het Land volledig, tijdig en adequaat te kunnen identificeren en aanpakken. Hoewel het concept-deelnemingenbeleid al in een vergevorderd stadium verkeert, is het op dit moment nog niet afgerond. Concrete beleidsacties, zoals door de Raad verlangd, kunnen nog niet in de begroting voor 2026 worden opgenomen omdat zij direct zullen moeten aansluiten op het deelnemingenbeleid.

De financiële situatie van de RDA-groep, inclusief de dochterondernemingen FMSA en TDEA is zorgwekkend en complex. De rol van FMSA en TDEA in de energievoorziening van het Land maakt hen onmisbaar voor zowel de nationale veiligheid en de economische stabiliteit. TDEA fungeert als enige toegangspoort voor fossiele brandstof, terwijl FMSA verantwoordelijk is voor het nationale distributienetwerk. Onderbreking van hun activiteiten leidt tot ernstige verstoringen in de energievoorziening, met directe gevolgen voor huishoudens, bedrijven, luchtvaart, scheepvaart en waterproductie. Beide bedrijven hebben jarenlang (geconsolideerd) structurele verliezen geleden, beschikken niet over financiële reserves en zijn aanzienlijk ondergekapitaliseerd. Dit vormt geen duurzaam bedrijfsmodel. Gelet op de strategische overwegingen en de verantwoordelijkheid van de regering om dergelijke kritieke infrastructuur operationeel te houden, is financiële steun vanuit het Land voor deze bedrijven onvermijdelijk. De lening van Afl. 7,0 miljoen aan FMSA is specifiek bedoeld om een acuut fysieke risico te mitigeren. Maar dit is slechts een fractie van het totale benodigde investeringsbedrag

⁶⁴ Zie de toelichting bij de nota van wijziging op de ontwerp-landsverordening tot wijziging van de Landsbegroting 2025, p. 18.

dat nodig zal zijn om energiezekerheid te waarborgen. Een volledige inventarisatie moet nog plaatsvinden, evenals de bijbehorende wijze van financiering daarvan. Herstructurering van de groep, vooral wanneer publieke middelen worden ingezet, zal gepaard gaan met strikte eisen van volledige transparantie bij de bedrijfsvoering, reguliere rapportages en ordentelijke kostenbeheersing. Analyse en onderzoek naar de werkelijke omvang van de financieringsbehoefte zijn recent gestart en kunnen derhalve nog niet nader worden toegelicht.

Ad. 4.10

Daarnaast blijft het gebrek aan inzicht in de financiële prestaties en risico's van deze entiteiten bestaan. Naast het feit dat op grond van de CV 1989 deze informatie vereist is, is inzicht in de huidige financiële situatie van de overheidsdeelnemingen van belang, omdat de situatie kan ontstaan dat vanuit maatschappelijk of economisch oogpunt financiële ondersteuning geboden moet worden aan in financiële nood verkerende overheidsdeelnemingen. Ook de ARA wees in het eerder genoemde rapport reeds op de financiële risico's voor het Land.

Uit de in bijlage XII 'Stand overheidsdeelnemingen' opgenomen overzichten blijkt dat de laatst ingediende jaarrekening van FMSA betrekking heeft op het boekjaar 2021, die van Arubus NV op het boekjaar 2020, die van Post Aruba NV op het boekjaar 2019 en die van Serlimar op het boekjaar 2016. Ook Compania Arubiano di Petroleo NV en Free Zone Aruba NV lijken achter te lopen met het indienen van de jaarrekening. Van deze beide entiteiten betrof de laatst ingediende jaarrekening die over het boekjaar 2021.⁶⁵ Dit leidt niet alleen tot vertragingen in het opstellen van de jaarrekeningen van het Land, maar dit heeft ook gevolgen voor de betrouwbaarheid van de jaarrekeningen van het Land. Voor het bepalen van de vermogenspositie van het Land zijn actuele en volledige financiële gegevens van de overheidsdeelnemingen nodig. De Raad heeft dit in meerdere adviezen reeds benadrukt en geadviseerd maatregelen te nemen om tot een tijdige opstelling en goedkeuring van de jaarrekeningen van de overheidsdeelnemingen te komen.⁶⁶

Om een optimaal beeld te hebben van de financiële positie van het Land is het van eminent belang dat tenminste de deelnemingen hun jaarrekeningen tijdig aanleveren. De waardering van deze deelnemingen wordt immers als financiële vaste activa opgenomen

⁶⁵ MvT, p. 233.

⁶⁶ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2024, d.d. 2 augustus 2023, kenmerk: RvA 44-23, p. 26.

in de jaarrekening. Indien de resultaten minder gunstig uitvallen en het eigen vermogen lager is dan de inbrengwaarde, dient de waardering te worden aangepast. Dit heeft een negatief effect op de financiën van het Land. Ook andere verbonden partijen dienen hun jaarrekeningen tijdig te verstrekken. Indien het niet duidelijk is hoe de financiële positie is, bestaat het risico dat openstaande vorderingen van het Land niet kunnen worden geïnd. Het achterblijven van het aanleveren van jaarrekeningen door partijen binnen de collectieve sector vormt een risico voor het Land. Het financieringssaldo van het Land kan mogelijk negatief worden beïnvloed. Het opstellen van de jaarrekeningen van het Land lopen in principe geen vertraging op. Maar de eventuele "verborgen" risico's worden niet zichtbaar. Het Land kan wel een bestemmingsreserve instellen voor deze risico's. Zodat indien eventuele risico's voordoen, deze bestemmingsreserve kan worden aangesproken. Het ministerie hanteert inmiddels een proactieve benadering ten aanzien van de jaarrekeningverplichtingen van overheidsdeelnemingen. In dit kader zijn alle betrokken entiteiten recentelijk schriftelijk aangeschreven, met het nadrukkelijke verzoek hun jaarrekeningen tijdig aan te leveren.

Ad. 4.11

Ook laten de invoering van de ontwerp-landsverordening Corporate Governance en het ontwerp-landsbesluit Code Corporate Governance vooralsnog op zich wachten door vertragingen in het wetgevingsproces.⁶⁷ In 2021 werd de Commissie Corporate Governance Aruba ingesteld om een Raamwerk Corporate Governance tot stand te brengen, dat erop is gericht het gehele stelsel van corporate governance van overheidsgeïntegreerde entiteiten op Aruba duurzaam op een hoger niveau te brengen.⁶⁸ De werkzaamheden van deze commissie werden al in 2023 afgerond.⁶⁹ De Raad wijst op het belang om het wetgevingstraject inzake de Landsverordening Corporate Governance en het Landsbesluit Code Corporate Governance thans spoedig af te ronden en deze regelingen in werking te laten treden.

Met de Raad ben ik van mening dat het wetgevingstraject inderdaad spoedig afgerond dient te worden, waarbij de nadruk wordt gelegd op een praktisch werkbaar Corporate Governance die zowel haalbaar en effectief is. Het is van belang dat de voorgestelde kaders niet alleen juridisch houdbaar zijn, maar ook bestuurlijk uitvoerbaar en afgestemd

⁶⁷ Commissie Corporate Governance Aruba (2024) *Eindverslag*, p. 4.

⁶⁸ Commissie Corporate Governance Aruba (2024) *Eindverslag*, p. 3.

⁶⁹ Commissie Corporate Governance Aruba (2024) *Eindverslag*, p. 4.

op de realiteit van de betrokken entiteiten. Een evenwichtige governance-structuur draagt bij aan transparantie, verantwoording en het versterken van het publieke vertrouwen.

Ad. 4.12 t/m 4.13

Verder blijven de door de Raad geformuleerde aanbevelingen in de bijlage bij het advies op de ontwerp-Landsbegroting 2020 met betrekking tot de overheidsdeelnemingen, waaronder het formuleren van een algemeen deelnemingenbeleid, onverkort van kracht.⁷⁰ Ook is in het kader van het landspakket in 2022 nog gewezen op het belang van het zo snel mogelijk opstellen van een deelnemingen-, dividend- en reservebeleid voor a) het aangaan, b) het beheer en c) afstoten van deelnemingen.⁷¹ En hoewel volgens de toelichting nog altijd wordt gewerkt aan de implementatie van een deelnemingen- en dividendbeleid, blijft onduidelijk in hoeverre concrete stappen ter zake worden gezet.

Ten slotte adviseert de Raad om de aanbevelingen uit het vorig jaar gepubliceerde rapport van de ARA ter harte te nemen en hier op zeer korte termijn invulling dan wel uitvoering aan te geven.

Het formuleren van een algemeen deelnemingen-, dividend- en reservebeleid geldt als een prioriteit en er zijn concrete stappen gezet. De bevindingen en aanbevelingen van PWC Nederland, PKMG Corporate Finance, PKF Aruba en de Algemene Rekenkamer van Aruba, zijn in nauwe samenwerking met de Centrale Accountantsdienst van Aruba, de Directie Financiën van Aruba, TWO en BZK zeer recentelijk samengebracht in een document dat gereed is voor bestuurlijke beschouwing. De betrokkenheid van zowel lokale als internationale partijen heeft de nodige tijd genomen, maar het geeft het proces duidelijk gewicht en legitimiteit. Concrete stappen zijn genomen en op korte termijn zal de regering tot formalisering van het deelnemingen- en dividendbeleid. Verder is er geen bezwaar tegen het advies van de Raad om de aanbevelingen uit het rapport van de ARA ter harte te nemen. Ook op de verzochte toekenning van prioriteit wordt gevolg gegeven.

Ad. 4.14

⁷⁰ Zie bijlage bij het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2020 en tot wijziging van de Landsverordening instelling ministeries 2018 (AB 2013 no.94), d.d. 21 februari 2020, kenmerk: RvA 04-20.

⁷¹ PWC (2022), *Analyse beleidskaders deelnemingenbeleid Aruba*, p. 23.

In de begroting voor het dienstjaar 2026 is een totaalbedrag van Afl. 50 miljoen geraamd voor investeringen. Volgens de toelichting wordt gewerkt aan de oprichting van een investeringsfonds om de meerjarige investeringsagenda 2025-2035 te financieren.⁷² Het blijft echter vooralsnog onduidelijk voor welke concrete investeringen deze middelen zullen worden aangewend. Hiermee wordt geen blijk gegeven van het doel en de plannen die ten grondslag liggen aan deze raming en aan het voornemen een investeringsfonds in te stellen.

Ook blijft onduidelijk of dit investeringsfonds de vorm zal krijgen van een begrotingsfonds als bedoeld in de CV 1989. Mocht dit de bedoeling zijn, dan is enige urgentie geboden met de totstandbrenging van een daartoe strekkende landsverordening. De Raad verwijst in dit kader naar zijn advies 'Begrotingsfondsen in Aruba'.⁷³

Het huidige kabinet is voornemens om in de maand september een concept-ontwerp uit te brengen ter invoering van een investeringsfonds conform het wettelijk kader van de Comptabiliteitsverordening 1989. Dit fonds zal fungeren op basis van een meerjarige investeringsprogramma, gericht op de beleidsgebieden stedelijke- en regionale vernieuwing, onderwijs en innovatie, energietransitie, klimaatbestendigheid, e-government en versterking van het ambtelijk apparaat, duurzame huisvesting, infrastructuur, diversificatie van de economie bevorderen van sociale cohesie en gemeenschapszin. In het kader van dit fonds zal bij elke begroting en of begrotingswijziging structureel een voeding geraamd worden. Met andere woorden bij instelling van dit fonds in het dienstjaar 2025, zal dit fonds al middelen beschikbaar hebben afkomstig van de eerste suppletoire van 2025, en het onderhavige ontwerp ter waarde van Afl. 50 miljoen. Daarmee wordt een startkapitaal van ten minste Afl. 50 miljoen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van de eerste meerjarige investeringsprogramma van 2026-2029, dat gelijktijdig met het concept-ontwerp ter instelling van een investeringsfonds gepresenteerd zal worden.

Ondergetekende deelt niet de mening dat het echter vooralsnog onduidelijk blijft voor welke concrete investeringen deze middelen zullen worden aangewend. In lijn met het Regeerprogramma zal de nadruk van investeringen liggen op:

- Renovatie en onderhoud van scholen;
- Revitalisering van het centrum van Oranjestad met woningbouw en ruimte voor sociale activiteiten;

⁷² MvT, p. 40.

⁷³ Zie het advies van de Raad ex artikel 25 van de Landsverordening Raad van Advies (AB 2022 no. 137), inzake de instelling van Begrotingsfondsen, d.d. 2 april 2025, kenmerk: RvA 62-25.

- Revitalisering van de economie, woningbouw en het sociale leven in San Nicolas en omliggende wijken;
- Analyse van de mogelijkheid tot aanleg van een fast ferry-terminal en een pier in San Nicolas;
- Ontwikkeling van het terrein van de RDA;
- Transitie van fossiele energie naar hernieuwbare energie, met als doel verlaging van de energiekosten en verbetering van het milieu;
- Heractivering van het zonnepaneelplan voor alle scholen, te beginnen met de openbare scholen, met als doel het elektriciteitsverbruik en de schoolkosten structureel te verlagen;
- Verfraaiing en modernisering van buurten in alle districten met betaalbare woningen en groene ruimten voor recreatie, sport en sociale activiteiten;
- Bouw van duurzame sociale woningen;
- Realisatie van duurzame huisvestingsprojecten voor ouderen;
- Bouw van een Agri Innovation Park en stimulering van de lokale productie van groente en fruit door toepassing van moderne tuinbouwtechnologie;
- Stimulering van de ontwikkeling van de creatieve industrie;
- Stimulering van de ontwikkeling van kleine en middelgrote ondernemingen zodat burgers sterker kunnen deelnemen aan de Arubaanse economie;
- Stimulering van de ontwikkeling van de digitale technologiesector, waaronder automatisering, financiële technologie en aanverwante sectoren;
- Onderhoud van infrastructuur, overheidsgebouwen, publieke gebouwen in het centrum van Oranjestad en San Nicolas, toeristische attracties en installaties van nutsbedrijven.

Ad. 4.15

De begroting is onderhevig aan verschillende risico's die de realisatie van zowel de ontvangsten als de uitgaven kunnen beïnvloeden. Deze risico's kunnen voortkomen uit externe factoren, zoals internationale economische ontwikkelingen, geopolitieke spanningen of natuurrampen, maar ook uit interne factoren zoals vertragingen in beleidsuitvoering, nalevingsproblemen of onvoorziene financiële verplichtingen. In de volgende tabel zijn de risico's en de bijbehorende potentiële effecten voor de ontwerp-Landsbegroting 2026 opgenomen.

Tabel 3: Risico's en bijbehorende potentiële effecten voor de ontwerp-Landsbegroting 2026

Risico's	Potentiële effecten
Economische risico's	De geopolitieke spanningen, waaronder de mogelijke invoering van nieuwe Amerikaanse importtarieven, de aanhoudende oorlog in Oekraïne en de conflicten in het Midden-Oosten, zorgen voor aanzienlijke onzekerheden. In het bijzonder kan een handelsoorlog leiden tot hogere importkosten voor Aruba, wat de inflatie kan aanwakkeren. Daarnaast bestaat het risico op een afname van het Amerikaanse toerisme, als gevolg van lagere consumentenbestedingen en verminderde werkgelegenheid in de Verenigde Staten. Indien de mogelijke

	effecten van een handelsoorlog zich daadwerkelijk manifesteren, kunnen de belastingopbrengsten van Aruba aanzienlijk onder druk komen te staan. Vanwege de aanhoudende sterke afhankelijkheid van het toerisme blijft Aruba kwetsbaar voor uiteenlopende internationale ontwikkelingen. Op de langere termijn vormen onder meer de gevolgen van klimaatverandering,⁷⁴ schokken in wereldwijde financiële omstandigheden en wereldwijde oliepijzen aanzienlijke risico's voor de economische stabiliteit van het eiland.⁷⁵ Hierbij wordt het Land bovendien geconfronteerd met uitdagingen zoals het beheersen van de <i>carrying capacity</i> en tekorten op de arbeidsmarkt.⁷⁶
Investeringsklimaat	De economische groei van Aruba is in sterke mate afhankelijk van investeringen in de toerismesector, in het bijzonder grootschalige hotelontwikkelingen en condominiumprojecten. Deze concentratie van investeringen brengt echter risico's met zich mee, aangezien de infrastructuur van het eiland haar capaciteitsgrens nadert, zo deze grens al niet overschreden is. Bovendien leidt het uitblijven van investeringen in andere sectoren tot een grotere kwetsbaarheid voor economische terugval.⁷⁷
Sociaaleconomische risico's	Ondanks de koopkrachtversterkende maatregelen die de regering in 2025 genomen heeft, zullen aanhoudende prijsstijgingen voor de Arubaanse bevolking - en dan met name voor de laagste inkomensgroepen - uitdagingen blijven creëren om in hun(basis)behoeften te kunnen voorzien. Dit wordt nog eens extra versterkt door de hoge collectieve lastendruk in Aruba, die tot de hoogste van de regio behoort. Het risico blijft hierdoor bestaan dat de overheid extra compenserende maatregelen dient te nemen om burgers in hun levensonderhoud bij te staan.
Operationele risico's	Een verslechterende financiële toestand van de bedrijven waarin het Land een deelneming heeft, kan negatieve gevolgen hebben voor de financiën van het Land.⁷⁸ De overheids-NV's Arubus NV en Post Aruba NV, alsook Serlimar, hebben de afgelopen jaren substantiële bijdragen van het Land ontvangen. Voor 2026 zijn voor deze entiteiten wederom aanzienlijke bijdragen begroot.
Demografische risico's	Demografische ontwikkelingen die de omvang en samenstelling van de bevolking veranderen, zullen in de (nabije) toekomst gevolgen hebben voor met name de sociale fondsen. De dubbele vergrijzing, de brain-drain van (potentieel) hoogopgeleide jongeren, een afname van de potentiële beroepsbevolking en een afnemend aandeel van jongeren in de totale bevolking⁷⁹ zullen de druk op de sociale zekerheidsfondsen in de toekomst alleen maar vergroten. De

74 IMF (2023) *Kingdom of the Netherlands – Aruba: 2023 Article IV Consultation discussions – press release; and staff report*, p. 44.

75 IMF (2023) *Kingdom of the Netherlands – Aruba: 2023 Article IV Consultation discussions – press release; and staff report*, p. 8. Het IMF concludeert dat - naast schokken in het toerisme - de Arubaanse economie ook gevoelig is voor schokken in wereldwijde financiële omstandigheden, de economische groei in de Verenigde Staten en wereldwijde oliepijzen.

76 DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p.19.

77 DEZHI (2025) *Economic Outlook May 2025*, p.19.

78 Algemene Rekenkamer Aruba (2024) *Op afstand, maar toch dichtbij - Een verdiepend onderzoek naar de instellingen op afstand van het Land*, p. 9.

79 RvA (2023) *Jaarverslag 2022*, p. 8 – 14.

	volksgezondheidproblematiek in Aruba, zoals overgewicht en zwaarlijvigheid onder de bevolking ⁸⁰ , zal deze druk alleen maar vergroten.
(Her)financieringsrisico's	De hoge schuldenstand van Aruba samen met de hoge aflossingsverplichtingen in de komende jaren, heeft tot gevolg dat herfinanciering van bestaande leningen omkleed is met risico's (zie onderdeel 6 van onderhavig advies).

Ondergetekende deelt net als de Raad, het belang van een bredere risicoparagraaf inclusief de daarbijbehorende mitigerende maatregelen. In het verlengde hiervan zij vermeld dat het Land, met ondersteuning van CARTAC⁸¹ het digitale hulpmiddel Fiscal Risk Assessment Tool⁸² binnenkort eigen zal maken.⁸³ Dit instrument zal in het begrotingsproces van dienstjaar 2028 worden geïmplementeerd, waardoor naar verwachting de voornaamste risico's zoals door de Raad aangekaart zijn en mee worden genomen in de begroting. Ter volledigheid zij vermeld dat in het kader van de uitvoering van de gestandaardiseerde werkwijze volgens het Three Lines Model⁸⁴ binnen overheidsorganisaties, de werkprocessen worden beschreven, risico's aangaande de beleids- en bedrijfsvoering worden geïdentificeerd alsmede de waarschijnlijkheid en mogelijke impact worden ingeschat en de mogelijke beheermaatregelen worden meegenomen. Kortom, er zijn momenteel verschillende verbeteringsprocessen in uitvoering (in 2025-2026) om begrotingsrisico's (tijdig) te identificeren, beter te kwantificeren en om de daarbij behorende mitigerende maatregelen te kunnen voorbereiden.

5. Totaalbeeld van de ramingen voor 2026 van het Land en de collectieve sector

Ad. 5.1

De Landsbegroting 2026 vertoont een financieringsoverschot van Afl. 74,3 miljoen. Ten aanzien van de ramingen van 2025⁸⁵ zijn de volgende verschillen geconstateerd:

⁸⁰ Ministerie van Toerisme en Volksgezondheid, DVG en de Pan American Health Organization (2024) *Pan American STEPS Risk Factor Surveillance Survey Aruba 2024 Report* (2024), p. 10.

⁸¹ The Caribbean Regional Technical Assistance Centre (CARTAC) ofwel het Caribisch Regionaal Technisch Assistentie Centrum, is een van de regionale technische assistentiecentra van het Internationaal Monetair Fonds (IMF).

⁸² Dit is een onderdeel van de Fiscal Risk Toolkit van het IMF, vindtplaats: <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policies/Fiscal-Risks/Fiscal-Risks-Toolkit/Fiscal-Risks-Toolkit-FRAT>.

⁸³ Dit technische ondersteuning staat ingepland voor in het najaar van dienstjaar 2025.

⁸⁴ Thema A van het Landspakket: versterking financiële functie.

⁸⁵ Voor de Landsbegroting 2025 wordt uitgegaan van de meest actuele begroting voor het dienstjaar 2025 inclusief de voorgestelde wijzigingen op de begroting 2025.

Tabel 4: Overzicht mutaties Landsbegroting 2026 ten opzichte van Landsbegroting 2025

	Δ 2026 – 2025	Bedrag (in Afl. mln)
Financieringssaldo Landsbegroting 2025		78,3
<i>Mutaties middelen</i>	▲	43,1
<i>Mutaties kosten</i>	▲	61,0
<i>Mutaties financieringsmiddelen</i>	▼	(9,1)
<i>Mutaties kapitaaluitgaven</i>	▼	(23,0)
Financieringssaldo Landsbegroting 2026		74,3

In de onderstaande tabel 5 worden de verschillen nader gespecificeerd:

Tabel 5: Vergelijkend overzicht Landsbegroting 2026⁸⁶

(Bedragen in Afl. mln)	Realisatie 2024 (voorlopige cijfers) ⁸⁷	Begroting 2025	Ontwerpbegroting 2026
Totale ontvangsten	1.915,4	1.864,0	1.898,0
Directe belastingen	660,8	627,5	622,1
Indirecte belastingen	830,8	831,0	853,2
Overige ontvangsten	381,1	365,3	391,6
Totaal middelen	1.872,7	1.823,8	1.866,9
Verkoop onroerend goed en grond	3,3	0,0	0,0
Lokale kredietaflossing	5,2	6,1	6,1
Vrijgekomen afschrijvingen	34,1	34,1	25,0
Totaal financieringsmiddelen	42,7	40,2	31,1
Totale bestedingen	1.608,6	1.785,7	1.823,7
Personeelslasten ⁸⁸	469,1	509,4	515,7
Goederen & diensten	197,4	214,5	217,1
Rente	311,1	294,5	292,5
Subsidies	235,8	243,0	250,9
Overdrachten	172,2	228,5	287,0
Bijdragen & afschrijvingen	192,5	200,4	188,1
Totaal kosten	1.578,0	1.690,2	1.751,2
Investerings	13,8	71,0	50,0
Lokale vermogensoverdrachten	3,8	4,4	4,4
Lokale kredietverlening	12,9	20,0	18,0
Totaal kapitaaluitgaven	30,6	95,5	72,5

⁸⁶ In deze tabel staan afgeronde bedragen, waardoor afrondingsverschillen kunnen ontstaan in de tabel.

⁸⁷ Op basis van de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 (d.d. 18 februari 2025).

⁸⁸ Bij de personeelslasten zijn niet meegenomen: de Hoge Colleges van Staat, de DOW en de gesubsidieerde instellingen.

bbp	7.076,0 ⁸⁹		7.302,0		7.429,0	
	Bedrag	% bbp	Bedrag	% bbp	Bedrag	% bbp
Financieringssaldo	306,8	4,3%	78,3	1,1%	74,3	1,0%
Primair saldo⁹⁰	617,9	8,7%	372,8	5,1%	366,8	4,9%
Overheidsschuld	5.198,4 ⁹¹	73,5%	5.187,1	71,0%	5.112,8	68,8%

Aangezien dit onderdeel geen vragen of verdere opmerkingen bevatten, kunnen zij voor kennisgeving worden aangenomen.

Ad. 5.2 t/m 5.2.1

In vergelijking met de Landsbegroting 2025 liggen de totale geraamde ontvangsten voor 2026 Afl. 34,0 miljoen hoger. De post overige ontvangsten levert hieraan de grootste bijdrage, met een stijging van Afl. 26,3 miljoen. Deze toename is grotendeels toe te schrijven aan de onder de niet-belastingontvangsten geraamde winstuitkering van de Centrale Bank van Aruba ter waarde van Afl. 64,6 miljoen (Afl. 44,6 miljoen meer dan in de begroting voor 2025 is opgenomen)⁹², die echter deels wordt gecompenseerd door een daling bij andere posten.

De voor 2026 begrote belastingontvangsten nemen ten opzichte van 2025 toe met Afl. 16,8 miljoen. Met betrekking tot de indirecte belastingontvangsten wordt een toename begroot van Afl. 22,2 miljoen. De raming voor de directe belastingontvangsten daalt daarentegen met Afl. 5,4 miljoen, wat hoofdzakelijk het gevolg is van een terugval in dividendbelastingontvangsten met Afl. 21 miljoen.⁹³ Deze afname wordt deels gecompenseerd door stijgingen binnen andere posten.

⁸⁹ Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 (d.d. 18 februari 2025), p. 6.

⁹⁰ Het primair saldo wordt gedefinieerd als het saldo van de ontvangsten minus de bestedingen, uitgezonderd de rentelasten.

⁹¹ Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 (d.d. 18 februari 2025), p. 20.

⁹² MvT, p. 141.

⁹³ MvT, p. 141 en 220.

In de toelichting wordt echter niet nader toegelicht waarom wordt verwacht dat de dividendbelastingontvangsten afnemen. Gezien de grote daling acht de Raad het van belang dat de toelichting hier nader op in gaat.

Verder bedraagt voor het dienstjaar 2026 de raming toeristenheffing Afl. 88,0 miljoen. Dit is enigszins lager dan wat voor 2025 werd begroot (Afl. 90,8 miljoen). Gezien de voornemens van de regering om de markt voor korte termijn vakantieverhuur te reguleren om eerlijke en effectieve belasting- en premieafdracht binnen deze sector te garanderen, verdient deze raming een nadere toelichting, waaruit het effect van deze beleidsvoornemens blijkt.⁹⁴

Daarnaast is de Raad van mening dat de compliance nu al verbeterd zou moeten kunnen worden. Houders van alternatieve accommodaties zijn immers op grond van de huidige regelgeving niet alleen belastingplichtig voor de inkomstenbelasting of de winstbelasting, maar ook voor de Toeristenheffing en de Bijzondere Belasting Verblijf. Nadere regulering is hiervoor niet vereist. De Raad vroeg zich al eerder af of een recentelijk door de Aruba Tourism Authority gemaakte inventarisatie van het vacation rental bestand in Aruba⁹⁵ niet als uitgangspunt kan dienen voor het verbeteren van de naleving van de geldende (fiscale) regelgeving. ⁹⁶

Ten slotte is in de toelichting een tabel opgenomen onder de titel "Economisch effect middelenraming", waarin de veranderingen in de ontvangsten worden toegeschreven aan economische groei dan wel aan beleid/compliance.⁹⁷ De totalen in deze tabel komen echter niet overeen met de specificatie van de ontvangsten zoals opgenomen in Bijlage VI op pagina 220 van de toelichting. Bovendien wordt niet voor elk afzonderlijk middel gemotiveerd waarom de toename of afname is toegeschreven aan economische groei dan wel aan beleid/compliance.

Teneinde inzicht te verschaffen in het effect van een verbeterde compliance enerzijds en verbeterde economische vooruitzichten anderzijds, adviseert de Raad om in de

⁹⁴ MvT, p. 1.

⁹⁵ *Inventory Short-Term Vacation Rentals, Report and concise analysis*, 19 december 2023.

⁹⁶ Zie het ook de opmerkingen van de Raad in zijn advies inzake de ontwerp-landsverordening houdende de instelling van een publiekrechtelijke organisatie ten behoeve van een doeltreffende uitvoering van bepaalde wettelijke regelingen op het gebied van volksgezondheid en hygiëne en tot aanpassing in dat kader van de desbetreffende landsverordeningen (Landsverordening instelling Aruba Quality and Hospitality Authority), d.d. 14 augustus 2024, kenmerk: RvA 33-24.

⁹⁷ MvT, p. 6.

toelichting met betrekking tot de middelen alsnog een nadere uiteenzetting op te nemen en daarin aan te geven a) welk bedrag in totaal gemoeid is met de verbeterde compliance bij de belastingontvangsten, b) bij welke specifieke belastingontvangsten welk deel van de toename door een verbeterde compliance wordt veroorzaakt of, en welk deel, door de verbeterde economische vooruitzichten en c) welke concrete maatregelen tot een betere compliance geleid hebben.

Hoewel de DIMP regelmatig aangeeft dat de ontvangsten uit dividendbelasting moeilijk te voorspellen zijn—omdat het uitkeren van dividend volledig afhangt van de beslissing van de ondernemer—valt op dat de hoogste ontvangsten doorgaans in januari en december worden geregistreerd. De exacte hoogte van deze ontvangsten blijft echter lastig te voorspellen, aangezien de timing van dividenduitkeringen sterk afhankelijk is van individuele keuzes van ondernemers.

In 2023 werd een piek in de ontvangsten waargenomen in november en december, die volledig betrekking had op dividenduitkeringen over datzelfde jaar. Het kalenderjaar 2023 was een winstgevend jaar voor veel grote ondernemingen. Hoewel ook 2024 een goed jaar was qua bedrijfsresultaten, werd er in dat jaar aanzienlijk minder dividend uitgekeerd. Een belangrijke factor hierbij was het ontbreken van fiscale prikkels. In 2023 had een verlaagd tarief op de dividendbelasting aantoonbaar invloed op het besluit om dividend uit te keren. Dit was niet het geval in 2024, waarin de realisatie uitkwam op Afl. 25,2 miljoen, terwijl Afl. 36 miljoen was begroot.

Gezien het uitkeringsgedrag in 2024 en het ontbreken van tariefincentives in 2025 en 2026, is de dividendbelasting voor 2026 begroot op Afl. 25 miljoen. Inmiddels is voor de tweede suppletoire begroting van 2025 voorgesteld om de raming voor de dividendbelasting neerwaarts bij te stellen met Afl. 6 miljoen. Verder is de toeristenheffing voor 2025 oorspronkelijk begroot op Afl. 87,0 miljoen. Het hogere bedrag van Afl. 90,8 miljoen lijkt de gecombineerde ontvangsten van zowel de toeristenheffing als de bijdragen aan het Toerisme Product Enhancement Fund (TPEF) te omvatten. Voor 2026 is uitsluitend de toeristenheffing begroot op Afl. 88,0 miljoen, hetgeen verklaart waarom dit bedrag lager uitvalt dan de totale begroting voor 2025.

Daarnaast is het monetaire effect van deze beleidsvoornemens niet eenvoudig te kwantificeren. De eerste stap richting verbeterde compliance is het identificeren van belastingplichtigen. De DIMP is hier actief mee bezig, wat onder meer zichtbaar is in de toename van het aantal geregistreerde belastingplichtigen, met name voor de toeristenheffing (zie onderstaande tabellen). Er is een duidelijke verbetering zichtbaar in het indienen van aangiften voor de toeristenheffing. Door samenwerking met andere instanties en het gebruik van alternatieve softwaresystemen kan er beter worden gecontroleerd op correcte rapportage. Dit draagt bij aan een verbeterd betalingsgedrag, gebaseerd op feitelijke gegevens en gerichte onderzoeken.

	Indiening Compliance Maandelijkse Aangiften							
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Toeristenheffing	62%	70%	80%	84%	86%	86%	91%	91%

	Aantal Uitgereikte Aangiften (gem.)							
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Toeristenheffing	361	543	582	607	702	909	1,064	1,185

Trouwens dient vermeldt te worden dat de recentelijk uitgevoerde inventarisatie van het vacation rental bestand in Aruba helaas niet de gewenste bruikbaarheid heeft opgeleverd. Een belangrijk deel van de adressen bleek onvolledig of ontbrak geheel, waardoor een betrouwbare koppeling met bestaande gegevens niet mogelijk is. Om dit probleem te verhelpen, wordt momenteel onderzocht welke alternatieve softwaresystemen ingezet kunnen worden. Het doel is om systemen te vinden die nauwkeuriger locaties kunnen identificeren en registreren. Op die manier kan het vacation rental bestand beter vergeleken worden met het bestand van geregistreerde klanten bij de Belastingdienst, zodat een correct en volledig overzicht ontstaat. Men is thans bezig met het opstellen van een integraal beleid ten aanzien van de regulering van vacation rentals waaronder een registratieplicht, vergunningsvereiste, beperkende maatregelen en toezicht en handhaving. Het voornemens is dat het beleid in ieder geval niet later dan 1 januari 2026 in werking zal treden. Het nieuwe beleid zal ook bijdragen aan verbeterde compliance en daarmee meer opbrengsten voor het Land.

Wat betreft de aansluiting van de tabel van “*economisch effect middelenraming*” met bijlage VI van het onderhavige ontwerp. Er zal worden gezorgd voor een betere aansluiting

alvorens het ontwerp aan de Staten overhandigd wordt. Zoals aangegeven staat in de tabel "economisch effect middelenraming", wordt het totale bedrag dat wordt toegeschreven aan verbeterde compliance bij belastingontvangsten geprojecteerd op Afl. 91,2 miljoen. Ook is te zien in de tabel van "*Economisch effect middelenraming*" dat per belastingmiddel een uitsplitsing is gegeven van de geprojecteerde ontvangsten. Daarbij wordt duidelijk aangegeven welk deel van de toename toe te schrijven is aan verbeterde compliance en invorderingsinspanningen, en welk deel het gevolg is van positieve economische ontwikkelingen. Deze benadering biedt inzicht in de onderliggende factoren die bijdragen aan de groei van de belastinginkomsten.

Het invorderingsbeleid van de belastingdienst speelt daarbij een belangrijke rol, en sluit aan bij meerdere 'Performance Outcome Areas' (POA's) van de TADAT-beoordeling, met name POA 4, 5 en 6. Deze gebieden richten zich op het waarborgen van tijdige en correcte indiening van aangiften, evenals het tijdig voldoen aan betalingsverplichtingen. Specifiek voor de motorrijtuigenbelasting (MRB) wordt bijvoorbeeld ingezet op het automatisch opleggen van boetes bij het niet of niet tijdig betalen van de belasting. Voor de grondbelasting (GB) ligt de focus op het registreren van nieuwe klanten of objecten, het afhandelen van bezwaren en het reduceren van openstaande posten. Met betrekking tot de toeristenheffing hebben de volgende maatregelen tot een verbeterde compliance geleid:

- Handhaving en controles: gerichte fysieke en digitale controles door inspecteurs op basis van risicoprofielen (bijvoorbeeld adressen zonder registratie maar wel zichtbaar op verhuurwebsites) waarbij tevens naheffingsaanslagen inclusief boetes zijn opgelegd voor verhuurders die niet geregistreerd staan of geen belastingaangifte doen.
- Samenwerking met andere instanties: gegevensuitwisseling tussen de Belastingdienst en toeristische autoriteiten om ontbrekende of inconsistente gegevens sneller te signaleren.

Ad. 5.2.2

Voor 2026 is opnieuw geen bedrag in de ontwerp-Landsbegroting opgenomen aan terugvordering loonsubsidie. Volgens het kwartaalbericht van de directeur van de Sociale Verzekeringsbank (hierna: SVb) over het vierde kwartaal van 2024 bedraagt

de per 31 december 2024 nog te vorderen loonsubsidie Afl. 32,1 miljoen.⁹⁸ De Raad adviseert opnieuw om in de toelichting in te gaan op de stand van zaken met betrekking tot de terug te vorderen bedragen aan loonsubsidie en waarom daar in de ontwerp-Landsbegroting 2026 geen ramingen voor zijn opgenomen.⁹⁹

Hierna volgt de toelichting op de stand van zaken met betrekking tot de terugvordering van loonsubsidie. De SVb heeft in de eerste zeven maanden van 2025 Afl. 3,5 miljoen teruggevorderd aan teveel betaalde loonsubsidie en verwacht over het hele jaar in totaal Afl. 6,0 miljoen te innen. Voor het jaar 2026 bedraagt de voorlopige prognose aan terug te vorderen loonsubsidie Afl. 4,8 miljoen. Opgemerkt moet worden dat van het totaal door de SVb teruggevorderde loonsubsidie, rekening gehouden dient te worden met het nog te betalen bedrag aan definitieve loonsubsidie (t.w.v. Afl. 4,4 miljoen per 31 december 2024) en de uitvoeringskosten van de SVb over de periode 2020 tot en met 2024. Vermeld mag worden dat de facturen van de uitvoeringskosten over 2020 tot en met 2022 Afl. 9,7 miljoen bedragen, en dat de SVb binnenkort de facturen over 2023 en 2024 zal indienen met het verzoek deze te verrekenen met het teruggevorderde bedrag aan loonsubsidie. Rekening houdend met het voornoemde is in de ontwerp-begroting voorzichtigheidshalve geen middelen opgenomen aan terugvordering loonsubsidie. Deze benadering weerspiegelt een prudent ramingsbeleid en voorkomt het opnemen van niet-zekere baten.

Ad. 5.3 t/m 5.3.1

Voor het dienstjaar 2026 wordt een totaalbedrag van Afl. 1.823,7 miljoen aan bestedingen geraamd.¹⁰⁰ Dit is Afl. 38,0 miljoen meer dan voor het dienstjaar 2025 werd begroot. De grootste stijging wordt veroorzaakt door de post overdrachten, die toeneemt met Afl. 58,5 miljoen in het kader van het voorgenomen beleid om de koopkracht van burgers structureel te versterken. Deze toename wordt gedeeltelijk gecompenseerd door een afname van de investeringen met Afl. 21 miljoen. Met uitzondering van de posten rente- en financieringskosten, bijdragen en

⁹⁸ Zie het bericht van de Directeur van de SVb aan de Minister van Toerisme en Volksgezondheid en de Raad van Toezicht & Advies over de vierde kwartaalcijfers van 2024, p. 29, vindplaats: <https://www.svbaruba.org/wp-content/uploads/2025/03/Kwartaalbericht-2024-kw-4.pdf>.

⁹⁹ Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot wijziging van de Landsverordening van 31 maart 2025 (AB 2025 no. 7) tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 11 juni 2025, kenmerk: RvA 80-25.

¹⁰⁰ MvT, p. 9.

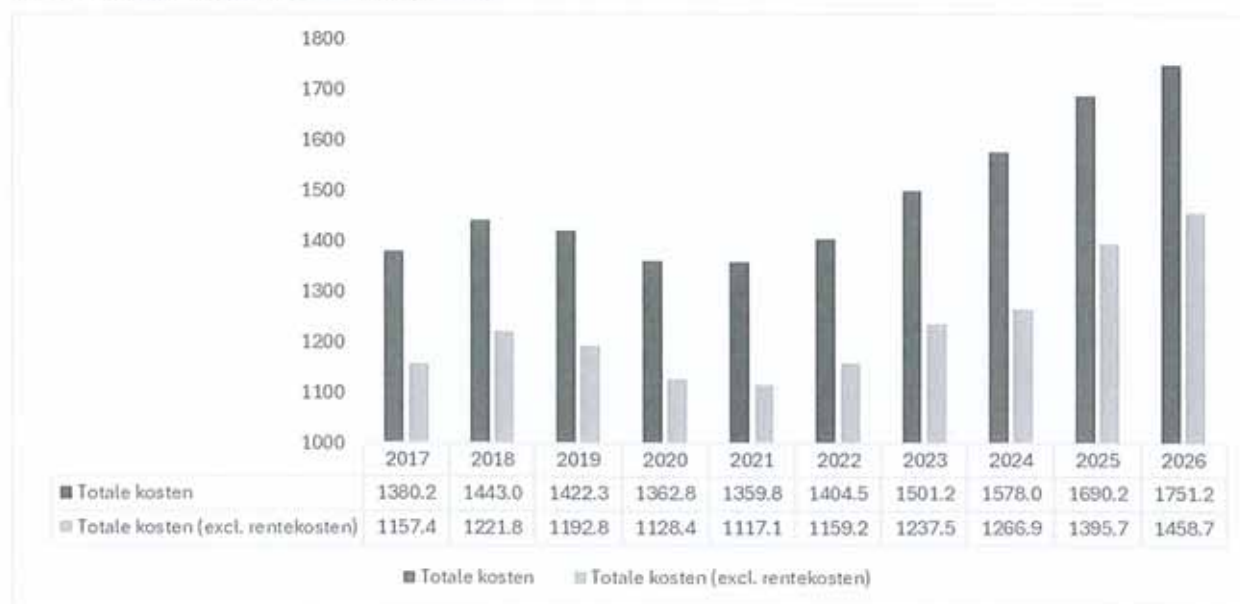
afschrijvingen, en lokale kredietverlening, nemen de ramingen van alle andere kostenposten in 2026 toe ten opzichte van 2025.

Om een beeld te krijgen van de kostenontwikkeling over de afgelopen jaren, zijn in tabel 5 de kosten voor de jaren 2017 tot en met 2026 op een rij gezet. In de onderstaande tabel zijn de bedragen van de als gevolg van de pandemie verleende steun- en noodmaatregelen in 2020 en 2021 niet meegenomen, aangezien dit een vertekend beeld zou geven.

Tabel 6: Ontwikkeling kosten 2017-2026¹⁰¹

(Bedragen in Afl. mln.)	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Personeelslasten	474,1	476,4	475,1	427,7	417,8	425,7	456,8	469,1	509,4	515,7
Goederen & diensten	153,2	189,5	176,6	182,4	180,1	185,7	195,3	197,4	214,5	217,1
Rente	222,8	221,2	229,5	234,4	242,7	245,3	263,7	311,1	294,5	292,5
Subsidie	200,7	210,9	212,9	191,9	199,3	202,8	223,1	235,8	243,0	250,9
Overdrachten, bijdragen, afschrijvingen	329,4	344,8	328,1	326,3	319,9	345,0	362,2	364,7	428,9	475,1
Totale kosten	1.380,2	1.443,0	1.422,3	1.362,8	1.359,8	1.404,5	1.501,2	1.578,0	1.690,2	1.751,2

Tabel 7: Ontwikkeling kosten 2017-2026

¹⁰¹ De cijfers van 2017 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2017, de cijfers van 2018 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2019, de cijfers van 2019 en 2020 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2020, de cijfers van 2021 en 2022 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2022, de cijfers van 2023 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2023, de cijfers van 2024 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 en de cijfers van 2025 en 2026 zijn afkomstig uit tabel 4: Meerjarig kader 2026-2030, MvT, p. 9.

Uit bovenstaande tabel en grafiek blijkt duidelijk dat de kostenstijging van de afgelopen jaren zich nog steeds gestaag verder ontwikkelt en dat het kostenniveau inmiddels een stuk hoger ligt dan het niveau van de pre-COVID jaren. De kosten zijn in de periode 2019–2026 gemiddeld met 3,1% per jaar toegenomen. Exclusief rentekosten bedraagt de gemiddelde jaarlijkse stijging 3,0%. De begroting voor 2026 laat ten opzichte van de begroting voor 2025 een kostenstijging zien van 3,6%, en exclusief rentelasten bedraagt deze stijging 4,5%. De Raad herhaalt zijn opmerking dat de alsmaar toenemende kosten een groter financieringsoverschot – en dus een snellere afbouw van de overheidsschuld en een verdere daling van de rentelasten – in de weg staan en dat deze toenemende kosten ook ten koste gaan van de noodzakelijke investeringen voor een meer weerbare economie.¹⁰²

Ondergetekende deelt de zienswijze van de Raad in deze niet. Bij deze cijfermatige analyse wordt geen rekening gehouden met de invloed van de economische groei op het middelenkader van het Land, noch met de effecten van de hervormingen uit het Landspakket op het bestedingsniveau. Beide kaders vertonen een groeiende tendens, waarbij het middelenkader momenteel sterker groeit. Daardoor lukt het Land ook om telkens een bovenmatige surplus te genereren. Terugverwijzend naar het eerder vermelde onder aandachtspunt 3.5, kostenreductie is een instrument maar is niet het doel op zich. Het doel is het realiseren van robuuste overheidsfinanciën te hebben, waardoor de economie weerbaarder wordt, het niveau van de dienstverlening van de overheid efficiënter wordt en beleid geïntensiveerd kan worden welke meerwaarde scheppen voor de burgers. Zolang deze doelen bereikt kunnen worden, binnen houdbare financieel-economische kaders, is er sprake van zorgvuldig financieel beheer. De regering is echter wel gestart met een analyse om operationele kosten structureel te verlagen, bijvoorbeeld de huurkosten van de overheid en zal hier binnenkort meer duidelijkheid over scheppen.

Ad. 5.3.2

Conform artikel 14, lid 2, onderdeel a, van de LAft mogen de totale personeelslasten van Aruba vanaf 31 december 2027 ten hoogste 10% van het bbp bedragen. Onder de totale personeelslasten vallen de werknemers en gewezen werknemers van het Land, de VUT-uitkerings-gerechtigden, de Dienst Publieke Scholen, de Dienst

¹⁰² Zie het advies van de Raad inzake de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24.

*Openbare Werken, de Stichting Educacion Profesional Basico, de Stichting Protestants Christelijk Onderwijs Aruba, de Stichting Voortgezet Onderwijs Aruba, de Stichting Katholiek Onderwijs Aruba, de Staten van Aruba, de Vaste Colleges van Advies, de overbruggingsuitkeringen van gewezen ambtsdragers, invallers en oproepkrachten en dienstverleners.*¹⁰³

In de toelichting wordt echter aangegeven dat gebruik wordt gemaakt van een brede definitie van personeelslasten, zoals gehanteerd door het Internationaal Monetair Fonds (IMF).¹⁰⁴ Dit schept verwarring. Het is namelijk niet duidelijk hoe deze definitie luidt en of deze definitie volledig aansluit bij die zoals vastgelegd in de LAft.

Bij toepassing van de personeelslasten in ruime zin bedraagt het totaal aan personeelslasten 8,7% van het bruto binnenlands product (bbp) in 2026. In 2027 daalt dit percentage naar 8,1%, en blijft daarmee onder de vastgestelde norm van maximaal 10%.

Uit de toelichting blijkt echter niet wat de afzonderlijke bijdragen zijn van de verschillende componenten aan de totale personeelslasten. De Raad adviseert om de opbouw van de personeelslasten inzichtelijk te maken door middel van een overzicht waarin per component wordt aangegeven hoeveel personeel is meegenomen en wat de bijbehorende personeelskosten zijn. Een dergelijk overzicht maakt het mogelijk om de meerjarige ontwikkeling van de personeelslasten op een eenduidige wijze te monitoren. Hierdoor wordt de overheid tevens in staat gesteld om actief te sturen op naleving van de norm voor maximale personeelslasten.

De Raad is daarnaast ook van mening dat het belang van het terugdringen van de personeelslasten niet is verminderd. Zoals in het vorige onderdeel al werd aangegeven beletten toenemende kosten niet alleen het realiseren van een groter financieringsoverschot en daarmee een snellere afbouw van de overheidsschuld en een verdere daling van de rentelasten, maar gaan deze toenemende kosten ook ten koste van de noodzakelijke investeringen voor een meer weerbare economie.

¹⁰³ Zie de toelichting bij de Landsverordening van 20 december 2023 houdende wijziging van de Landsverordening Aruba Tijdelijk Financieel Toezicht (opname nieuwe begrotingsnormen) (AB 2023 no. 67), pagina 9 en 10.

¹⁰⁴ MvT, p. 2.

Geadviseerd wordt dan ook dit belang niet uit het oog te verliezen en maatregelen te treffen om de personeelslasten te laten dalen.

De Raad vraagt zich in dit kader af in hoeverre de uitkomsten van het door PricewaterhouseCoopers uitgevoerde onderzoek¹⁰⁵, in het kader van het Landspakket, gevolgen zullen hebben voor de personeelslasten van het Land en adviseert hier in de toelichting aandacht aan te schenken.

Op grond van dit onderzoek zou immers bepaald moeten worden welke taken beschouwd moeten worden als typische overheidstaken en welke taken door derden (al dan niet onder de verantwoordelijkheid van de regering) uitgevoerd kunnen worden. De Raad noemt in dit kader bijvoorbeeld de door de Dienst Technische Inspecties (hierna: DTI) uitgevoerde de autokeuringen. De regering is voornemens het aantal inspecties en keuringen die DTI uitvoert te verhogen. Hiertoe dient de DTI versterkt te worden.¹⁰⁶ De Raad vraagt zich echter af in hoeverre het uitvoeren van autokeuringen een taak is die door de overheid uitgevoerd dient te worden en of de bevindingen van PricewaterhouseCoopers de opvatting van de Raad onderstrepen.

De Raad heeft in eerste instantie verzocht om opheldering omtrent de gehanteerde definitie van personeelslasten. De definitie van personeelslasten, zoals opgenomen in de Landsverordening Aruba Tijdelijk Financieel Toezicht (met inbegrip van de nieuwe begrotingsnormen), is gekozen voor aansluiting bij de definitie zoals gehanteerd door het Internationaal Monetair Fonds (IMF). De IMF-definitie biedt een referentiekader, aangezien de overheid de afgelopen jaren reeds op basis hiervan heeft gewerkt en omdat deze een meer gedetailleerde afbakening van de kostensoorten bevat die wel of niet onder de personeelslasten vallen.

De Raad merkt verder op dat de afzonderlijke bijdragen van de verschillende componenten aan de totale personeelslasten niet expliciet in de begroting zijn weergegeven. Dit is relevant, aangezien de totale personeelslasten omvatten immers niet alleen de huidige personeelsbegroting van het Land, maar mede bestaan uit personeelslasten uit andere begrotingsposten (zoals goederen en diensten) en uit andere begrotingen waarvan de vaststelling nog moet plaatsvinden zoals de Dienst

¹⁰⁵ PWC (2024), Project Herinrichting Aruba.

¹⁰⁶ MvT, p. 82.

Openbare Werken en de Staten. De bedragen van deze laatste begrotingen zijn niet integraal in deze ontwerpbegroting opgenomen. In de onderstaande tabel worden de afzonderlijke kosten alsnog inzichtelijk gemaakt.

Begrotingen	Personeelslasten
Land Aruba (Payroll 1, 2, 3, 17, 19, 20 en 21)	Afl. 515,716
Dienst Openbare Werken (Payroll 4)	Afl. 17,106
Stichting Educacion Profesional Basico (Payroll 6)	Afl. 22,681
Stichting Protestants Christelijk Onderwijs Aruba (Payroll 7)	Afl. 10,680
Stichting Voortgezet Onderwijs Aruba (Payroll 8)	Afl. 12,951
Stichting Katholiek Onderwijs Aruba (Payroll 9)	Afl. 70,078
Staten van Aruba (Payroll 13)	Afl. 8,079
Vaste Colleges van Advies (Payroll 16)	Afl. 5,856
Dienstverleners (Payroll 23)	Afl. 2,900
Totaal:	Afl. 648,941

De Raad is van oordeel dat het terugdringen van de personeelslasten onverminderd van groot belang is. De Raad adviseert in dit kader om dit belang nadrukkelijk te blijven volgen en waar nodig passende maatregelen te treffen om de personeelslasten daadwerkelijk te reduceren. De overheid onderschrijft dit belang, mede om noodzakelijke investeringen mogelijk te maken die bijdragen aan een weerbare economie. In dit kader is voor het begrotingsjaar 2026 besloten het aantal begrote vacatures niet te verhogen, aangezien verwacht wordt dat de uitvoering van de Landspakketmaatregelen – waaronder de herinrichting van het overheidsapparaat – zal leiden tot een efficiëntere taakuitvoering. De beleidsmaatregelen ter beperking van de instroom en bevordering van de uitstroom blijven onverkort van kracht voor de komende begrotingsjaren.

Tegelijkertijd plaatst de overheid de kanttekening dat het uitsluitend verder verlagen van de personeelskosten geen realistisch beleidsdoel op zich vormt. Het primaire streven is – binnen de vastgestelde normen – het realiseren van een efficiënter ingericht overheidsapparaat met versterkte focus op de kerntaken van de overheid en de transitie van een uitvoerend apparaat naar een beleids- en toezichthoudende functies. Dat het

Land, uitgaande van de thans gehanteerde bredere definitie van personeelslasten, ruim onder de 10%-norm blijft, bevestigt dat de personeelslasten tot onder het Caribisch gemiddelde zijn teruggebracht en daarmee effectief worden beheerst.

Met betrekking tot de uitkomsten van het onderzoek in het kader van de herinrichting van het overheidsapparaat, zij het volgende opgemerkt. De door PricewaterhouseCoopers opgeleverde analyses en voorstellen vormen een belangrijke basis voor de beoogde transitie naar een doelmatiger en toekomstbestendig ambtelijk apparaat. Tijdens het vorige kabinet is besloten om consultatierondes te houden met de overheidsorganisaties over het voorstel van het adviesbureau. In dit kader heeft het Departamento Recurso Humano een breed scala aan consultaties uitgevoerd. Op dit moment wordt een presentatie verzorgd van het aangepast voorstel aan de ministers. Het streven is erop gericht om in september 2025 een besluit te laten nemen over de nieuwe inrichting van het overheidsapparaat.

Ad. 5.3.3

Uit tabel 5 van onderhavig advies blijkt dat de uitgavenpost goederen en diensten Afl. 19,7 miljoen hoger is dan de gerealiseerde uitgaven voor het dienstjaar 2024, wat neerkomt op een stijging van 10,0% ten opzichte van het niveau van 2024.

Gezien het feit dat de stijging van deze uitgaven, in vergelijking met 2024, ten koste gaat van het financieringsoverschot en het beschikbare investeringsbudget¹⁰⁷, dringt de Raad er wederom¹⁰⁸ op aan om de post goederen en diensten naar beneden bij te stellen.

Alvorens inhoudelijk te reageren op dit aandachtspunt, wordt de Raad verwezen naar de eerder verstrekke reacties op aandachtspunten 3.5 en 5.3.1. De door de Raad gehanteerde vergelijking is gebaseerd op voorlopige realisatiecijfers van de vierde uitvoeringsrapportage van het Land over dienstjaar 2024. Daarbij dient volledigheidshalve

¹⁰⁷ Zie onderdeel 5.3.1 van dit advies.

¹⁰⁸ Zie het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2022, d.d. 27 januari 2022, kenmerk: RvA 04-22, p. 19, het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2023, d.d. 26 juli 2022, kenmerk: RvA 62-22, p. 22 en het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begrotingen van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2024, d.d. 2 augustus 2023, kenmerk: RvA 44-23, p. 20 en 21 en het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24, p. 24.

vermeld te worden, dat de eind en dus definitieve realisatiecijfers pas bekend en vastgesteld worden via de jaarrekening over het dienstjaar 2024. Met andere woorden er kunnen nog administratieve wijzigingen voortkomen (onder andere uit controlewerkzaamheden), welke een andere beeld tonen aangezien het boekjaar van dienstjaar 2024 nog niet afgesloten is. Per 21 augustus 2025 bedragen de voorlopige realisatiecijfers van dienstjaar 2024 Afl. 210,2 miljoen op de kostenpost goederen en diensten. Dit is circa Afl. 12,8 miljoen meer dan oorspronkelijk vermeld werd in de vierde uitvoeringsrapportage van dienstjaar 2024. Bij het analyseren van deze toename, dient ook rekening te worden gehouden met technische herstellingen in bepaalde kostenclassificaties, zoals de raming ten behoeve van Arubus (Afl. 10,6 miljoen) waardoor de kostenpost subsidies naar de kostenpost goederen en diensten verschoven is. Doordat het Land de planning- en control cyclus aan het afsluiten is, dient vooraf op basis van de jaarrekeninginformatie nagegaan te worden waarom een bepaalde toename te bespeuren is en wat de consequenties zijn van het eventueel verlagen daarvan. De komende periode zal een herschikking plaatsvinden binnen de uitgavenkaders, om ruimte te hebben voor (intensivering en of nieuw) efficiënt beleid. Deze herschikking zal plaatsvinden op basis van sturingsinformatie uit de planning- en control cyclus en binnen de geldende normatieve financieel-economisch kaders.

Ad. 5.3.4

De rentelasten, inclusief financieringskosten, worden voor 2026 begroot op Afl. 292,5 miljoen. Uit het Meerjarig kader 2026-2030 blijkt dat verwacht wordt dat deze lasten in 2027 en 2028 verder zullen toenemen tot respectievelijk Afl. 304,0 miljoen en Afl. 316,1 miljoen. In de daaropvolgende jaren dalen de rentelasten tot Afl. 314,8 miljoen in 2029 en Afl. 307,5 miljoen in 2030. Opvallend is dat, ondanks een geprojecteerde daling van de schuld van Afl. 600,7 miljoen in 2030 ten opzichte van 2026, de rentelasten over deze periode met Afl. 15,0 miljoen toenemen. De Raad adviseert dan ook om de onderliggende factoren en aannames die ten grondslag liggen aan de meerjarige ontwikkeling van de rentelasten nader toe te lichten.

Op 4 juni 2024 tekenden de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de minister-president van Aruba het bestuurlijk akkoord 'Aruba-Nederland rijkswet houdbare overheidsfinanciën'. Sinds het bereiken van het bestuurlijk akkoord wordt door vertegenwoordigers van de regeringen van Aruba en

Nederland samengewerkt aan de totstandkoming van een nieuw voorstel van (consensus)rijkswet gericht op het bereiken en behouden van houdbare overheidsfinanciën van Aruba. In deze (consensus)rijkswet zullen onder meer de begrotingsnormen, normen met betrekking tot financieel beheer en bepalingen met betrekking tot financieel toezicht worden opgenomen.¹⁰⁹ Een dergelijke rijkswet is echter niet vóór de vastgestelde datum van 1 mei 2025 aan de parlementen aangeboden, met als gevolg dat de rente op de Covidlening per 1 mei 2025 is verhoogd van 5,1% naar 6,9%. Deze hogere rente heeft directe gevolgen voor de rentelasten en verslechtert daarmee het financieringssaldo van het Land.

Indien de datum van 1 mei 2025 wel was gehaald, dan zou vanaf dat moment niet alleen de rente op de Covidlening zijn verlaagd van 5,1% naar 3,4%, maar had dit ook geleid tot mogelijke besparingen op de herfinanciering van buitenlandse aflossingen. Nederland heeft zich immers ook bereid getoond om aflopende buitenlandse leningen van Aruba te herfinancieren tegen de rente die Nederland betaalt, met daarboven een beperkte opslag.

De uitstaande schuld op de Covidlening bedraagt per eind 2025 Afl. 824,0 miljoen. Voor 2026 is een totale aflossing van Afl. 364,4 miljoen op buitenlandse leningen gepland, waarvan Afl. 45,8 miljoen betrekking heeft op de Covidlening. Als het volledige begrote financieringsoverschot voor 2026 (Afl. 74,3 miljoen) wordt ingezet voor schuldreductie, komt het totaalbedrag dat in aanmerking komt voor herfinanciering tegen een lagere rente uit op Afl. 1.114,1 miljoen.¹¹⁰

Voor de berekening van het potentiële rentevoordeel wordt ervan uitgegaan dat herfinanciering zonder hulp van Nederland zou plaatsvinden tegen een rente van 6,9%. Dit tarief weerspiegelt de huidige kredietwaardigheid en schuldquote van Aruba en houdt rekening met de omvang van de leningen. Indien herfinanciering daarentegen via Nederland plaatsvindt, wordt een lagere rente gehanteerd van 3,4%. Dit leidt tot een renteverskil van 3,5 procentpunt.

¹⁰⁹ Zie brief van de Staatssecretaris van Koninkrijksrelaties aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, d.d. 23 april 2025.

¹¹⁰ Afl. 824,0 + 364,4 - 74,3 = Afl. 1.114,1 miljoen.

De daadwerkelijke besparing op rentelasten in 2026 is afhankelijk van het moment waarop de herfinanciering gedurende het jaar plaatsvindt en van eventuele aanvullende afspraken over aflossingsschema's. Omdat de herfinancieringen vermoedelijk verspreid over het jaar plaatsvinden, zal een eventuele besparing in 2026 slechts gedeeltelijk effect hebben. Indien verondersteld wordt dat de herfinancieringen gemiddeld halverwege het jaar plaatsvinden, bedraagt de geschatte besparing op rentelasten voor 2026 Afl. 34 miljoen. Als de besparing wordt geannualiseerd, dat wil zeggen berekend alsof deze over het volledige jaar geldt, dan komt de jaarlijkse besparing uit op Afl. 39 miljoen. Deze besparing werkt door in de jaren na 2026, en aanvullende besparingen worden gerealiseerd naarmate aflopende leningen in die jaren worden geherfinancierd tegen een rente van 3,4%.

Gezien de mogelijke besparing die gerealiseerd zou kunnen worden op de rentelasten, benadrukt de Raad het belang van de totstandkoming van de (consensus)rijkswet gericht op het bereiken en behouden van houdbare overheidsfinanciën van Aruba.

Dienaangaande wordt hierbij opgemerkt dat er wordt uitgegaan van de veronderstelling dat het te herfinancieren bedrag zal worden aangetrokken tegen een rentevoet van 6,5% (zie onderstaand overzicht). Het is vermeldingswaardig dat deze raming geen rekening houdt met de mogelijkheid om gebruik te maken van de AZV/SVB-optie, noch met een Nederlandse gunstige rente optie, aangezien dergelijke regelingen nog niet formeel zijn vastgelegd. Wijzigingen in de raming zullen worden doorgevoerd zodra de overeenkomsten formeel zijn vastgesteld.

De Raad stelt dat indien de datum van 1 mei 2025 wel was gehaald, dat vanaf dat moment niet alleen de rente op de Covidlening zou zijn verlaagd van 5,1% naar 3,4%, maar dat dit ook zou hebben geleid tot mogelijke besparingen op de herfinanciering van buitenlandse aflossingen. Nederland zou zich immers ook bereid hebben getoond om aflopende buitenlandse leningen van Aruba te herfinancieren tegen de rente die Nederland betaalt, met daarboven een beperkte opslag. Deze stelling van Raad is echter niet in overeenstemming met de inhoud van het Bestuurlijk Akkoord van juni 2024. In het Bestuurlijk akkoord is immers bepaald dat de rente op de Covidlening van 6,9% rente zou dalen naar 5,1% indien de concept rijkswet vóór 1

mei 2025 zou zijn ingediend bij de Tweede Kamer en niet tot 3,4% zoals de Raad beargumenteert. Pas bij daadwerkelijke inwerkingtreding van de rijkswet wordt het rentepercentage van 5,1% verlaagd naar ongeveer 3,4%.

Rente Lasten		2025	2026	2027	2028	2029	2030
Aflossing		533.86	648.17	941.07	414.24	541.72	315.96
Rente		294.14	263.32	237.53	195.13	175.18	143.21
Surplus		78.33	74.29	102.86	126.05	163.44	208.36
Herfin		455.53	573.88	838.21	288.19	378.28	107.60
	6.50%	18.81	37.30	54.48	18.73	24.59	6.99
			282.13	293.64	305.73	304.51	297.13
Promessen				0.50	0.50	0.50	0.50
				294.14	306.23	305.01	297.63

Ad. 5.3.5

Uit tabel 5 van onderhavig advies blijkt dat de raming voor 2025 van de uitgavenpost subsidies Afl. 7,2 miljoen hoger ligt dan de gerealiseerde uitgaven voor het dienstjaar 2024, hetgeen neerkomt op een stijging van 3,1%. Voor 2026 is een verdere toename van de post subsidies begroot van Afl. 7,9 miljoen ten opzichte van de begroting voor 2025, wat overeenkomt met een stijging van 3,3%. In de toelichting wordt echter geen verklaring gegeven voor de toename van deze raming voor het dienstjaar 2026.

Uit de afzonderlijke begrotingen per ministerie¹¹¹ blijkt verder dat de daarin opgenomen bedragen voor subsidies in 2025 niet overeenkomen met het totaalbedrag aan subsidies zoals opgenomen in het meerjarig kader 2026–2030.¹¹² Het totaal voor 2025 van de afzonderlijke ministeries bedraagt Afl. 259,6 miljoen, terwijl in het meerjarig kader een bedrag van Afl. 243,0 miljoen wordt vermeld. Hierdoor is het niet mogelijk om een sluitende analyse van de toename te maken.

De Raad adviseert dan ook om in de toelichting de toename van de post subsidies in 2026 ten opzichte van 2025 te verklaren en ervoor te zorgen dat de subsidiebedragen per ministerie en het totaalbedrag in het meerjarig kader met elkaar aansluiten, teneinde de inzichtelijkheid te waarborgen.

¹¹¹ MvT, p. 26, 36, 50, 53, 62, 68 en 83.

¹¹² MvT, p. 9.

De opgenomen raming van dienstjaar 2025 in de ontwerpbegroting 2026 is exclusief de wijzigingsvoorstellen uit de eerste suppletoire begroting van 2025 (inclusief eventuele nota van wijzigingen), aangezien deze nog niet vastgesteld was¹¹³. Het onderhavig ontwerp zal op dit onderdeel geactualiseerd worden, alvorens het wordt aangeboden aan de Staten van Aruba. Dit gezegd hebbende, het vergelijken van de cijfers van het onderhavig ontwerp met de begroting van 2025 (exclusief het effect van de eerste suppletoire en eventuele nota van wijzigingen) geeft tijdelijk een vertekend beeld. In de eerste suppletoire begroting van 2025 zijn verschillende wijzigingen in de kostenpost subsidies voorgesteld. De grootste toenames in de kostenpost subsidies voor 2026 heeft te maken met Afl. 2,8 miljoen voor SABA en Afl. 4,2 miljoen ten behoeve van subsidies voor onderwijs. Vervolgens wordt in het meerjarig kader van 2026-2030 reeds rekening gehouden met de effecten van de eerste suppletoire begroting van 2025. Om die reden sluiten de bedragen van de begroting 2025 in het meerjarig kader 2026-2030 niet aan met de bedragen van het onderhavig ontwerp. Ook dit aansluitingsonderdeel zal worden hersteld, alvorens deze aan de Staten wordt aangeboden.

Ad. 5.3.6

De post overdrachten neemt toe met Afl. 58,5 miljoen, van Afl. 228,5 miljoen in 2025 naar Afl. 287,0 miljoen in 2026. In onderdeel 4.6 van dit advies is al ingegaan op deze toename.

In het advies van de Raad inzake de ontwerp-Landsbegroting 2025¹¹⁴ heeft de Raad opgemerkt dat voor de post duurtetoeslag in de jaren na 2025 geen verdere afname is begroot. De Raad achtte dit opmerkelijk, aangezien de groep gepensioneerden met recht op duurtetoeslag een gesloten groep betreft. Door natuurlijk verloop (overlijden) zal deze groep in omvang afnemen, hetgeen normaliter zou moeten leiden tot een dalend uitgavenverloop voor deze uitkeringen. Bij nader onderzoek is gebleken dat deze begrotingspost meerdere uitkeringen omvat. De Raad heeft daarom destijds geadviseerd om de toelichting op de raming van de duurtetoeslag bij het APFA aan te passen, en daarin een onderverdeling op te nemen van de vier uitkeringen waaruit het totaalbedrag bestaat en voor de jaren na 2025 uit te gaan van

¹¹³ De Statenbehandeling van de eerste suppletoire 2025 is verschoven naar een datum na het reces van de Staten van Aruba.

¹¹⁴ Zie het advies van de Raad op de ontwerp-landsverordening tot vaststelling van de begroting van de ministeries van het Land voor het dienstjaar 2025, d.d. 31 juli 2024, kenmerk: RvA 44-24, p. 27-28.

de door het APFA geprognosticeerde bedragen. De Raad constateert dat deze aanbeveling in de toelichting bij de begroting 2026 niet is overgenomen.¹¹⁵ De Raad herhaalt daarom zijn advies om de toelichting alsnog aan te passen overeenkomstig bovenstaande aanbevelingen, teneinde de transparantie en de juistheid van de ramingen te verbeteren.

De raming van de kostenpost duurtetoeslag betreft drie onderscheiden groepen, te weten voor de ex-ambtsdragers, de APFA-gepensioneerden met PVL-regeling (met pensioen voor 1 januari 2014) en niet-verzekerden welke een uitkering bij wijze van pensioen genieten. De duurtetoeslag voor de ex-ambtsdragers wordt geraamd onder het ministerie van Algemene Zaken onder de kostenplaats van de ministerraad, de duurtetoeslag voor de APFA-gepensioneerden met PVL-regeling wordt geraamd onder het ministerie van Financiën onder de kostenplaats Algemeen Pensioenfonds Aruba en de duurtetoeslag voor de niet verzekerden wordt geraamd onder het ministerie van Financiën onder de post niet-verzekerden. De groep van APFA-gepensioneerden met PVL-regeling is de gesloten groep. Deze groep neemt geleidelijk af waardoor terecht een dalende trend moet zijn. Maar naast de uitgaven van de duurtetoeslag voor deze groep, worden ook de uitgaven van de overgangsregeling hieronder geraamd. Het verzoek van de mogelijkheid om van de overgangsregeling gebruik te maken fluctueert jaarlijks, waardoor voorzichtigheidshalve de raming constant is gehouden. In de toelichting komen de ramingen van deze drie groepen apart. Alleen de kosten van de overgangsregeling vallen samen met de kosten van de duurtetoeslag voor de APFA-gepensioneerden.

Ad. 5.3.7

Het begrote overschot van de collectieve sector bedraagt voor 2026 Afl. 158,7 miljoen, wat overeenkomt met 2,1% van het bbp. In 2024 bedroeg het gerealiseerde financieringssaldo 6,7%, terwijl voor 2025 een saldo van 2,8% is begroot. De Raad merkt op dat de projecties voor het Land Aruba uitgaan van een jaarlijkse stijging van de belastingontvangsten binnen het meerjarig kader. Daarnaast wordt voor 2026 een aanzienlijke winstuitkering van de Centrale Bank van Aruba als niet-belastinginkomsten meegerekend. Daarbij wordt impliciet verondersteld dat deze uitkeringen ook in de jaren 2027–2030 zullen worden voortgezet.¹¹⁶ Verder

¹¹⁵ MvT, p. 149.

¹¹⁶ Zie ook onderdeel 3.2 van dit advies.

adviseert de Raad om bij de raming van met name de indirecte belastingen, die sterk afhankelijk zijn van de economische ontwikkeling, voldoende rekening te houden met risico's ten aanzien van het investeringsklimaat. Deze risico's kunnen namelijk leiden tot een neerwaartse druk op de indirecte belastingopbrengsten (zie ook onderdeel 3.3 van dit advies).

Daarnaast constateert de Raad dat, naast het Land zelf, ook de drie grootste entiteiten binnen de collectieve sector, te weten de Algemene Ziektekostenverzekering (hierna: AZV), de SVb en de Aruba Tourism Authority (hierna: ATA), structureel een daling van het financieringssaldo laten zien in het meerjarig kader. De Raad vermoedt dat de ontwikkelingen bij de AZV en SVb deels het gevolg zijn van de toenemende vergrijzing, die leidt tot hogere uitgaven. Opmerkelijk is namelijk dat de begrotingssaldi van de overige entiteiten binnen de collectieve sector niet worden toegelicht. Evenmin wordt ingegaan op de mogelijke financiële gevolgen voor het Land, bijvoorbeeld in hoeverre het Land eventuele tekorten bij deze entiteiten zou moeten aanvullen. Gezien de reeds hoge collectieve lastendruk in Aruba, zijn er aan de inkomstenkant slechts beperkte mogelijkheden om het saldo van de collectieve sector verder te verbeteren. De Raad adviseert dan ook om een nadere uiteenzetting te geven van de financiële positie van de verschillende entiteiten binnen de collectieve sector, en om de mogelijke consequenties voor het Land expliciet toe te lichten.

Tabel 8: Meerjarige ontwikkeling collectieve sector ¹¹⁷

(Bedragen in Afl. mln)	Realisatie 2024 ¹¹⁸	Begroting 2025	Begroting 2026	2027	2028	2029	2030
Land Aruba	294,7	73,8	74,3	102,9	126,1	163,4	208,4
AZV	93,8	71,4	51,0	44,7	38,1	31,4	24,3
SVb	70,2	57,2	52,6	28,2	16,9	6,3	6,3
ATA	38,9	9,5	0,4	0,3	0,2	-	-
Serlimar	0,1	1,7	-	-	-	-	-
SEPB	-0,9	0,2	-1,6	-1,6	-1,6	-1,6	-1,6
UA	0,4	0,8	0,1	-	-	-	-
Uitkering van ATA aan Land	-	-18,0	-18,0	-0,4	-0,3	-0,2	-
Consolidatieverschil	-32,2	4.5 ¹¹⁹	-	-	-	-	-
Financieringssaldo	465,0	201,1	158,7	174,0	179,3	199,2	237,4

¹¹⁷ MvT, p. 9, behalve indien anders aangegeven.

¹¹⁸ Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 (d.d. 18 februari 2025), p. 6, 24 en 27.

¹¹⁹ De optelling zoals opgenomen in de MvT, p. 9, klopt niet. Het verschil van Afl. 4,5 miljoen is toegevoegd om aan te sluiten bij het financieringssaldo zoals vermeld in de begroting.

Bbp	7.076,0	7.302,0	7.429,0	8.020,0	8.311,0	8.587,0	8.873,0
Financieringssaldo als % bbp	6,7%	2,8%	2,1%	2,2%	2,2%	2,3%	2,7%
Schuld	5.322,9	5.116,0	4.938,2	4.762,5	4.581,4	4.380,3	4.141,3
Schuldquote	75%	70%	66%	59%	55%	51%	47%

Verder adviseerde het CAft om zo snel mogelijk tot afspraken te komen met de AZV en de SVb om de overschotten bij deze entiteiten te kunnen aanwenden voor schuldafbouw, dit met inachtneming van de wettelijke verplichting om een reserve aan te houden.¹²⁰ Volgens de toelichting wordt op dit ogenblik met de AZV en de SVb aan een regeling gewerkt waarbij de overschotten vanuit deze entiteiten bij het land worden belegd in de vorm van termijndeposito's tegen preferentiële percentages.¹²¹

Op grond van de geldende regelgeving mogen de middelen die beschikbaar zijn gesteld voor de uitvoering van de ziekteverzekering, ongevallenverzekering, algemene ouderdomsverzekering en de algemene weduwen- en wezenverzekering voor geen ander doel dan voor die verzekering worden aangewend.¹²² Ook dienen ten aanzien van deze sociale verzekeringen reserves gevormd en in stand te worden gehouden.

Voor zover de beschikbare middelen voor de uitvoering van de hierboven genoemde verzekeringen op het einde van enig kalenderjaar meer bedragen dan in dat kalenderjaar benodigd was voor de tegemoetkomingen, de kosten en de te vormen en in stand te houden reserves als in de desbetreffende landsverordening bedoeld, worden zij gestort in door de SVb afzonderlijk te beheren fondsen, de zogenaamde Schommelfondsen.¹²³ Bij Landsbesluit, houdende algemene maatregelen, is vervolgens nog bepaald waarin de in de Schommelfondsen aanwezige gelden kunnen worden belegd.¹²⁴ Dit kan op grond van artikel 2, eerste lid, onderdeel a, van dit landsbesluit onder meer in schatkistpapieren en termijndeposito's.

¹²⁰ Cft, Advies bij het amendement op de ontwerpbegroting 2025, d.d. 17 maart 2025, kenmerk: Cft 202500031, en de Reactie op de eerste uitvoeringsrapportage 2025, d.d. 17 juni 2025, kenmerk: Cft 202500063.

¹²¹ MvT, p. 16.

¹²² Zie artikel 14, tweede lid, van de Landsverordening Sociale Verzekeringsbank.

¹²³ Artikel 14, derde en vierde lid, van de Lv Sociale Verzekeringsbank.

¹²⁴ Zie het Landsbesluit reserve en belegging ziekteverzekering (AB 1992 no. GT 19) en het Landsbesluit reserve en belegging ongevallenverzekering (AB 2001 no. GT 2).

De Landsverordening AZV (AB 1992 no. 18) kent daarentegen geen bepaling met betrekking tot de aanwending van de voor de uitvoering van de algemene ziektekostenverzekering beschikbare middelen. Evenmin is bepaald dat overtollige liquide middelen in het Algemeen Ziektekosten fonds worden gestort en de Landsverordening AZV kent evenmin een verplichting tot het vormen en in stand houden van bepaalde reserves. Ook een bepaling waarin is geregeld waarin de in het Algemene Ziektekosten fonds aanwezige middelen kunnen worden belegd ontbreekt. De Raad beveelt aan om ook in de Landsverordening AZV bepalingen te introduceren ten aanzien van te vormen en aan te houden reserves. De financiering van de AZV zal immers bij een eventuele invoering van een Btw-stelsel¹²⁵ waarschijnlijk aan verandering onderhevig zijn.

Bovenal adviseert de Raad om bij het treffen van regelingen met betrekking tot het aanwenden van overschotten voor schuldafbouw terdege rekening te houden met demografische ontwikkelingen op Aruba en de gevolgen daarvan voor de door deze fondsen aan te houden reserves. De houdbaarheid van deze fondsen op de (middel)lange termijn dient gewaarborgd te worden.

De opmerkingen van de Raad inzake de winstuitkering van de CBA alsmede de eventuele risico's met betrekking tot het investeringsklimaat en mogelijke neerwaartse druk op de economische ontwikkeling en de indirecte belastingen zijn al geadresseerd onder punten 3.2 en 3.3 van dit nader rapport.

De Raad adviseert om een nadere uiteenzetting te geven van de financiële positie van de overige entiteiten binnen de collectieve sector, en om de mogelijke consequenties voor het Land toe te lichten. Voor de periode 2026 tot en met 2030 wordt bij de entiteiten AZV, SVb, ATA, Serlimar en UA een positieve danwel evenwichtige resultaat geprojecteerd. De verwachting is dat de bevorderlijke economische groeiprognozes een positief effect zullen hebben op de premiebaten, BAZV-ontvangsten en toeristenheffing-opbrengsten. Over het AOV/AWW-fonds kan vermeld worden dat het aantal pensioengerechtigden een bepalende factor is voor de financiële resultaten. In 2025 blijft de pensioenleeftijd vastgesteld op 65 jaar en zal deze, in tegenstelling tot voorgaande jaren, niet verder stijgen. Voor de fondsen ZV/OV en cessantia is de verwachting dat in 2025 en 2026 het

¹²⁵ MvT, p. 39.

aantal werknemers en aantal dienstverbanden zullen toenemen, welke zullen bijdragen aan respectievelijk hogere premie-inkomsten en cessantia-bijdragen. Rekening houdend met de prognoses voor de opbrengsten, uitkeringen en beheerskosten wordt voor alle fondsen onder het beheer van de SVb een positief resultaat in de komende jaren voorzien. Bij de SEPB wordt vooralsnog een beperkt tekort geprojecteerd. Dit komt voornamelijk door een technische wanverhouding tussen de in het ontwerp geraamde subsidies en de (wenselijkheids)begroting 2026 van de SEPB. Daarnaast loopt het schooljaarkalender niet geheel samen met het dienstjaar van de Landsbegroting waardoor enige discrepanties kan ontstaan. Op basis van de geprojecteerde resultaten bij de overige entiteiten behorende tot de collectieve sector worden (nog) geen directe financiële gevolgen voor het Land verwacht. Niettemin zal het Land de ontwikkelingen bij deze entiteiten nauw blijven monitoren, met het oog op tijdige beleidsmatige bijsturing indien nodig.

Verder heeft de Raad een aantal opmerkingen gemaakt inzake het aanwenden van de overschotten bij de AZV en SVb ten behoeve van de schuldafbouw. In dit verband adviseert de Raad om in de Landsverordening AZV bepalingen op te nemen ten aanzien van het vormen en aanhouden van reserves. Ook adviseert de Raad om bij de aanwending van de overschotten voor schuldafbouw rekening te houden met de demografische ontwikkelingen op Aruba en de gevolgen daarvan op de aan te houden reserves en de houdbaarheid van deze fondsen op de (middel)lange termijn te waarborgen. Wellicht ten overvloede dient het Land te vermelden dat de werkzaamheden aangaande deze regeling voor zogenoemd schatkistbankieren vanuit de collectieve sector op dit moment nog in uitvoering zijn en dat daarbij rekening gehouden wordt met de wet- en regelgeving rondom de AZV en de sociale zekerheidsfondsen die onder beheer staan van de SVb. Ook staat de waarborging van de financiële duurzaamheid van de fondsen centraal in de te treffen regelingen met de AZV en SVb voor het inzetten van de overschotten bij deze entiteiten voor schuldafbouw op collectief niveau.

6. Schuldpositie/herfinanciering leningen

Als gevolg van het begrote financieringsoverschot van Afl. 74.3 miljoen, zal de schuld van het Land in 2026 afnemen tot Afl. 5.112,8 miljoen, met een bijbehorende schuldquote van 69%. De totale financieringsbehoefte voor 2026 bedraagt Afl. 648,2 miljoen.

Als gevolg van het begrote financieringsoverschot van Afl. 74,3 miljoen, zal de schuld van het Land in 2026 afnemen tot een hoogte van Afl. 5.112,8 miljoen, met een bijbehorende schuldquote van 69%. De financieringsbehoefte voor 2025 komt uit op een bedrag van Afl. 573,9 miljoen

De overheidsschuld zal volgens het Meerjarig kader 2026-20300 door de voor de komende jaren begrote financieringsoverschotten jaarlijks afnemen, waarbij in 2030 een schuldquote bereikt zal worden van 51%. Voor de collectieve sector als geheel wordt de schuldquote geprojecteerd op 47,5% in 2030. Hiermee lijkt het behalen van een schuldquote in 2040 van ten hoogste 50% binnen handbereik te liggen.

Tabel 9: Ontwikkeling overheidsschuld, bbp en schuldquote 2020-2030 ¹²⁶

(Bedragen in Afl. mln.)	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Land Aruba											
Schuld¹²⁷	5.146	5.652	5.716	5.428	5.198	5.187	5.113	5.010	4.884	4.721	4.512
bbp¹²⁸	4.397	5.111	5.874	6.630	7.076	7.302	7.429	8.020	8.311	8.587	8.873
Schuldquote	117%	111%	97%	82%	74%	71%	69%	62%	59%	56%	51%
Collectieve sector											
Schuld¹²⁹						5.116	4.938	4.763	4.581	4.380	4.141
Schuldquote						70%	66%	59%	55%	51%	47%

Er dient echter nog steeds rekening te worden gehouden met de risico's die aan de hoge schuldstand van het Land kleven. Deze risico's betreffen niet alleen de hoge rentestanden, maar bestaan ook uit de economische afhankelijkheid van het toerisme, herfinancieringsrisico's en het risico van afwaardering van de kredietwaardigheid van het Land.

Gezien de aanhoudende hoge rentestanden op de internationale financiële markten en de hoge aflossingsverplichtingen van het Land voor 2026 en de daaropvolgende jaren, blijft het herfinancieren van bestaande leningen een financieel risico voor het Land. Daarnaast kunnen onzekerheden ten aanzien van de herfinanciering van

¹²⁶ In deze tabel staan afgeronde bedragen, waardoor afrondingsverschillen kunnen ontstaan in de tabel.

¹²⁷ De cijfers van 2020-2022 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportages vierde kwartaal van het desbetreffende jaar. De cijfers van 2023-2024 zijn afkomstig uit de Uitvoeringsrapportages vierde kwartaal van 2024. De cijfers voor 2025-2030 zijn afkomstig uit het Meerjarig kader 2026-2030.

¹²⁸ De bbp-cijfers van 2020-2022 zijn afkomstig uit CBA (2025) *Annual Statistical Digest* 2024, p. 7, het bbpcijfer voor 2023 en 2024 is afkomstig uit de Uitvoeringsrapportage 4^e kwartaal 2024 (d.d.18 februari 2025), p. 20 en de cijfers voor 2025-2030 zijn afkomstig uit het Meerjarig kader 2026-2030.

¹²⁹ MvT, p. 9.

bestaande leningen implicaties hebben voor de tot nu toe behouden redelijke ratings van Aruba's kredietwaardigheid. Een verlaging van deze ratings zal het voor het Land niet eenvoudiger maken om financiering aan te trekken en kan leiden tot nog hogere rentelasten voor het Land.

Zoals in onderdeel 5.3.4 al werd aangegeven is hierbij van belang dat - op basis van het op 4 juni 2024 getekende bestuurlijk akkoord tussen Aruba en Nederland aangaande houdbare overheidsfinanciën - Aruba en Nederland hebben afgesproken dat er een nieuwe (consensus)rijkswet komt, waarin onder meer begrotingsnormen en financieel toezicht worden opgenomen. Na inwerkingtreding van deze rijkswet, zal niet alleen de rente op de Covidlening verder verlaagd worden (van 5,1% naar 3,4%), maar is Nederland ook bereid om een deel van de aflopende buitenlandse leningen van Aruba te herfinancieren tegen de rente die Nederland betaalt, met daarboven een beperkte opslag.

De totstandkoming van een dergelijke rijkswet zal het financiële risico voor het Land aanzienlijk beperken en de kredietwaardigheid van het Land versterken. Tevens leidt de voorgenomen rijkswet direct tot een daling van de rentelasten; niet alleen voor de Covidlening, maar ook met betrekking tot de herfinanciering van buitenlandse leningen. Gezien dit positieve effect op de bestaande financiële risico's van het Land en de rentelasten, is het dan ook nog steeds van belang dat het Land zich blijft inzetten om samen met Nederland tot de voorgenomen rijkswet te komen.

7. Conclusie en eindadvies

Volgens de regering is een belangrijk speerpunt van het economisch beleid het bevorderen van een duurzaam verdienmodel dat gebaseerd is op inclusieve economische groei. In dat kader wordt ingezet op structurele koopkrachtversterking van burgers. Koopkrachtversterking speelt dan ook een belangrijke rol in de begroting 2026. De Raad merkt op, dat daarbij echter wel moet worden onderkend dat de overheid als economische actor in deze slechts een bescheiden rol kan spelen. Door de relatief bescheiden omvang van de overheid binnen de totale economie is de ruimte om op directe wijze substantiële koopkrachtversterking te realiseren over de volle breedte van alle gezinshuishoudingen beperkt. Het ligt volgens de Raad dan

ook voor de hand om niet in de breedte, maar in de diepte te investeren, met gerichte maatregelen voor de meest kwetsbare groepen.

In de begroting voor het dienstjaar 2026 is een totaalbedrag van Afl. 50 miljoen geraamd voor investeringen. Daarmee ligt deze raming Afl. 21 miljoen lager dan vorig jaar. Verder wordt volgens de toelichting gewerkt aan de oprichting van een investeringsfonds om de meerjarige investeringsagenda 2025-2035 te financieren. Het blijft echter vooralsnog onduidelijk in welke vorm dit investeringsfonds zal worden gegoten en voor welke concrete investeringen de geraamde middelen zullen worden aangewend. Hiermee wordt geen blijk gegeven van het doel en de plannen die ten grondslag liggen aan deze raming en aan het voornemen een investeringsfonds in te stellen.

De economische groei van Aruba is in sterke mate afhankelijk van investeringen in de toerismesector, en dan met name in grootschalige hotelontwikkelingen en condominiumprojecten. Volgens de Raad brengt deze investeringsconcentratie risico's met zich mee, aangezien de fysieke infrastructuur van het eiland haar capaciteitsgrens nadert, zoniet al overschreden heeft. Een toekomstige afname van investeringen kan een neerwaartse druk uitoefenen op de economische groei, wat op zijn beurt zou kunnen resulteren in lagere belastingontvangsten. Bovendien leidt het uitblijven van investeringen in andere sectoren tot een grotere kwetsbaarheid voor economische terugval.

Daarnaast onderkent ook de regering dat het huidige, op toerisme gerichte economische model op de lange termijn niet houdbaar is. In de toelichting wordt benadrukt dat de eenzijdige afhankelijkheid van toerisme een structureel risico vormt voor de overheidsfinanciën van het Land. De Raad spreekt opnieuw zijn zorgen uit over het feit dat, ondanks talloze rapporten, plannen en voornemens, de daadwerkelijke transitie naar een duurzame en gediversifieerde economie nog steeds op zich laat wachten.

Deze transitie is niet alleen van belang voor de ontwikkeling van de Arubaanse economie en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, maar ook vanwege de maatschappelijke gevolgen van het huidige economische model. Aruba heeft al

geruime tijd zijn carrying capacity overschreden. Dit heeft negatieve gevolgen voor de natuur, het milieu, de lokale bevolking en de kwaliteit van het toeristische product zelf.

De Raad blijft verder aandacht vragen voor de geprojecteerde lange termijn ontwikkeling van de kosten. Door de regering zouden concrete stappen gezet dienen te worden om het uitgavenpatroon structureel en integraal naar beneden bij te stellen en dit in de begrotingscijfers voor 2026 en verder tot uitdrukking te laten komen.

De alsmaar toenemende kosten beletten niet alleen het realiseren van een groter financieringsoverschot en op die manier een snellere afbouw van de overheidsschuld en een verdere daling van de rentelasten, maar deze toenemende kosten gaan ook ten koste van de noodzakelijke investeringen voor een meer weerbare economie.

De Raad benadrukt het belang van een spoedige totstandkoming van een (consensus)rijkswet gericht op het bereiken en behouden van houdbare overheidsfinanciën van Aruba, mede omdat hiermee een mogelijke besparing gerealiseerd zou kunnen worden op de rentelasten. Deze besparing zou dan aangewend kunnen worden voor het doen van investeringen. De totstandkoming van een dergelijke rijkswet zal het financiële risico voor het Land aanzienlijk beperken en de kredietwaardigheid van het Land versterken.

Ik veroorloof mij derhalve u het gewijzigde ontwerp en de gewijzigde memorie van toelichting wederom te doen toekomen en u in overweging te geven het ontwerp aan de Staten ter goedkeuring aan te bieden.

De minister van Algemene Zaken, Innovatie, Overheidsorganisatie,
Infrastructuur en Ruimtelijk Ordening,

